

Univerzita Karlova v Praze
Husitská teologická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

VYVOLENÍ, INICIACE A LÉČENÍ V SIBIŘSKÉM
ŠAMANISMU

(the Election, the Initiation process and the Healing ritual in the
Siberian Shamanism)

Katedra: religionistiky

Studijní obor: religionistika

Forma studia: prezenční

Vedoucí práce:
prof. PhDr. Blahoslav Hruška, DrSc.

Autor:
Kateřina Suchá

Praha 2007

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně, na základě uvedené literatury.

V Praze dne 1.4. 2007

Děkuji za odborné vedení své práce profesorovi PhDr. Blahoslavovi Hruškovi, DrSc.

Anotace:

Tato diplomová práce se soustřeďuje na popis vyvolení a iniciace šamana u čtyřech sibiřských etnik. Na počátku vymezuje termín šaman a šamanismus, poté přibližuje oblast Sibiře a představuje vybraná etnika. Obecně charakterizuje problematiku vyvolení a poté iniciační proces šamana na Sibiři. Tyto obecnější charakteristiky jsou následované popisy konkrétních příkladů u zvolených etnik. Pro komplexnější náhled na šamanismus, je zde též popsána i jedna z funkcí šamana, léčení, k té jsou zde opět uvedeny konkrétní příklady u vybraných etnik.

Annotation:

This final assignment is focused on the description of the election and the initiation of the shaman in the Siberia. Starts with the defining of the term shaman and shamanism, than describes the Siberian territory and introduces chosen ethnics. Generally characterizes the election and the initiation process of the Siberian shaman. These general characteristics are completed with the concrete examples of chosen ethnics. For more complex view of the shamanism, there is description of the healing ritual, again completed with the concrete examples.

Klíčová slova:

Šamanismus, Sibiř, vyvolení, iniciace, ritual léčení

Key words:

Shamanismus, the Siberia, the election, the initiation, the healing ritual

Obsah:

1. Úvod	7
2. Vymezení pojmu šaman a šamanismus.....	9
2.1. Šamanská extáze.....	11
2.2. Spojení s duchy.....	12
2.3. Šaman jako součást společnosti.....	15
3.Sibiřské oblasti	17
4. Vybrané národnosti.....	19
4.1. Burjati.....	19
4.2. Tuvini.....	24
4.3. Jakuti.....	28
4.4. Evenkové.....	32
5. Vyvolení a předurčení šamana.....	36
5.1. Vyvolení u Burjatů a Tuvinů.....	38
5.2. Vyvolení u Jakutů.....	39
5.3. Vyvolení u Evenků.....	40
6. Inicie.....	42
6.1. Vnitřní extatická iniciace.....	44
6.1.1. Vnitřní iniciace u Burjatů a Tuvinů.....	46
6.1.2. Vnitřní iniciace u Jakutů.....	48
6.1.3. Vnitřní iniciace u Evenků.....	51
6.2. Vnější iniciace.....	52
6.2.1. Vnější iniciace u Evenků.....	52
6.2.2. Vnější iniciace u Jakutů a Tuvinů.....	54
6.2.3. Vnější iniciace u Burjatů.....	56
7. Šamanský rituál léčení.....	58
7.1.1. Význam šamanova oděvu a bubnu.....	60
7.1.2. Léčení u Burjatů.....	61
7.1.3. Léčení u Tuvinů.....	63

7.1.3. Léčení u Jakutů.....	65
7.1.4. Léčení u Evenků.....	66
8. Závěr.....	69
9. Summary.....	71
Použitá literatura.....	73

1. Úvod

Obor religionistika se zabývá velice širokým spektrem jevů v oblasti vztahu člověka k tomu, co ho přesahuje. Já jsem si z této široké palety vybrala oblast již několik let velice populární. A to právě proto, že z mého pohledu je jedním ze základních úkolů religionisty umění odpovídat a vysvětlovat aktuální otázky našeho oboru.

Základním tématem, kterým se budu v této práci zabývat, je šamanismus (pojem blíže vymezím v následující kapitole). Chci se vyjádřit k tomuto tématu, neboť pojem šaman či šamanismus začal být užíván velice často i širokou veřejností.

Ráda bych v této práci nastínila, co se pod tímto termínem skrývá a hlavně, co šamana utváří či spíše utvářelo, zásadní okamžiky jeho přeměny a práce. Pro tento úkol jsem si vybrala oblast Sibíře, neboť jak píše M.Eliade¹ : „Šamanismus v pravém slova smyslu je náboženský jev typicky sibiřský a středoasijský.“ Dokonce i slovo šaman pochází odtud (viz dále). Můžeme dokonce říci, že Sibiř je jeho tradiční oblastí. Navíc máme k dispozici i terénní výzkumy z doby poměrně nedávné, z doby před 2. světovou válkou (např. z Jakutska - G.Xenofontov²), kdy bylo možné se s šamanismem setkat v ještě poměrně čisté podobě. Bohužel ovládnutím Sibíře Sovětským svazem začalo pronásledování a zesměšňování šamanů, což mělo dopad na zachování tradice, ačkoliv zcela vymýtí se jí nepodařilo a dnes zájem o šamanismus znovu roste i zde.

Na celé rozloze Sibíře však žije mnoho různých etnik s výskytem podobných forem tohoto náboženského fenoménu, proto jsem si jako vzorek vybrala jen čtyři z nich. Jsou to Burjati, Evenkové (dříve označovaní Tunguzové), Jakuti a Tuvini. Vzhledem k tomu, že jsem již neměla možnost podniknout sama terénní výzkum do těchto oblastí využívám literatury jiných autorů na toto téma.

Důležitá pro mě byla spíše fenomenologická práce v oblasti šamanismu

¹ Eliade, M., Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str. 25

M.Eliadeho³, z které v mnoha bodech čerpám. Vzhledem k tomu, že je dílem vsutku obsáhlým, je skvělým pomocníkem i pro práce zaměřené na hlubší otázky daného tématu. Dále mě velice inspiroval i terénní výzkum a dílo výše zmíněného Gavriila Xenofontova, jehož též budu často citovat, neboť je skutečnou pokladnicí osobitých vyprávění málem posledních pamětníků starých tradic na Sibíři. Posledním autorem respektive autorkou, která mě též nadchla pro studium těchto oblastí je mladá česká etnoložka Pavlína Brzáková, která sama podnikla několik cest do mnou zkoumaných oblastí.

Samozřejmě, že pro detailnější pohled na daný problém budu využívat i děl mnoha dalších autorů, které už většinou nejsou dostupné v českém překladu.

² Xenofontov, Gavril, Sibírští šamani a jejich ústní tradice

³ Eliade, Šamanismus a nejstarší techniky extáze

2. Vymezení pojmu šaman a šamanismus

Nejčastěji zmiňovaným pojmem této práce bude termín šaman a šamanismus, proto bych se hned zpočátku chtěla věnovat jeho vymezení, aby pak nedocházelo k nejasnostem o čem a o kom tu vlastně bude řeč. Vymezit tento pojem totiž nelze jasně danou, jednoznačnou definicí, s kterou by všichni souhlasili.

Co se týče slova šamanismus, tak Eliade⁴ uvádí, že: “Šamanismus není vlastně náboženství, ale soubor extatických a terapeutických metod, jejichž účelem je získat kontakt se souběžným, ale neviditelným světem duchů, a jejich podporu při správě věcí lidských.”

Já zde nastíním problematiku pojmu šaman. Tou se zabývá i článek Äke Hulktranze⁵. Ten sám uznává, že problémy s vymezením pojmu šaman jsou již na počátku.

Dalo by se říci, že oním počátkem je samotná etymologie tohoto slova.

Slovo má původ v evenckém výrazu *šaman*, jenž se k nám dostal prostřednictvím ruštiny. V ostatních jazycích střední a severní Asie mu odpovídá jakutský výraz *ojun*, mongolský *buga*, *boga* a *udagan* (srovnej též burjatské *udayan*, jakutské *udoyan*, tj. "šamanka") turkické *kam* (altajské *kam*, *gam*, mongolské *kami* atd.)⁶

Teoreticky šaman vychází z čínského *sha men*, či pálijského slova *samana* (ze sanskrtského *śramana*), což značí asketu. Právě v tomto bodě dochází k rozkolu. Na jedné straně je zde ruský vědec Širokogorov se svým závěrem: “...původ šamanismu sahá až do Indie skrze buddhismus a lamaismus“⁷.

⁴ Eliade, Slovník náboženství, str. 231

⁵ Hultkranz, “A Definition of Shamanism” in *Temenos* 9, str. 25-37

⁶ Eliade, M., Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str. 25

⁷ N.D Mironov a S.Širokogorov, *Sřamana - Shaman*, Etymology of the word “Shaman”, *Journal of the Royal Asiatic Society, North-China branch*, vol.55, 1924, str. 130, in Hultkranz, “A Definition of Shamanism” in *Temenos* 9, str. 28

A. Hulktranz⁸ ovšem vzápětí pochybuje o tomto tvrzení vzhledem k širokému výskytu šamanismu na Sibíři a přidává názor M. Eliadeho, že jižní vlivy mohly tunguzský šamanismus modifikovat a obohatit, ale nikoli pozdějším buddhismem.

Slovo šaman je spíše podobné turecko-tatarskému (což jsou altajské jazyky, mezi které patří i tunguzština) slovu kam, které označuje totéž, co slovo šaman. Šaman může být odvozen i z tunguzsko mandžuského slova *ša* nebo *sa* - "vědět", což ale naznačuje spíše technický termín. Tolik k původu slova.

Vymezit však znaky osoby, kterou toto slovo označuje, je neméně komplikované. Ačkoliv zde máme určité styčné body, dochází zde často k zaměňování významu tohoto pojmu. Na počátku bylo tedy slovo šaman používáno pouze v původních oblastech (v podstatě hlavně na Sibíři). Na přelomu 20. století však název "šaman" pronikl do Severní Ameriky, kde jím byla označována široká škála medicinmanů a medicinmanek. Někteří dnešní představitelé hnutí New Age užívají tento výraz převážně pro osoby, které jsou ve spojení s duchy.⁹ Jak poukazuje i Eliade¹⁰, nemůžeme označení šaman používat pro každého kouzelníka, čaroděje, medicinmana nebo extatika s nimiž se v dějinách náboženství setkáváme, došli bychom pak k pojmu nesmírně složitému a nepřesnému.

Domnívám se tedy, že je třeba omezit užívání výrazů "šaman" a "šamanismus", abychom se vyhnuli dvojznačností.

Jelikož není jednoduché a dokonce si myslím, že by to bylo nakonec i trochu zavádějící, uvést jednoznačnou definici termínu šaman, ráda bych zde spíše poukázala na ony společné vlastnosti osob nesoucích toto označení. Přirozeně v souvislosti s tím, se budu více zaměřovat spíše na daný šamanismus sibiřský, protože i v těchto znacích v porovnání se šamanismem severoamerickým, či např. indonéským jsou zde jisté odchylky.

⁸ Hulktranz, „A Definition of Shamanism „, in *Temenos* 9, str. 28

⁹ Vitebski, P., *Svět šamanů*, str. 10

¹⁰ Eliade, M., *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, str. 25

2. 1. Šamanská extáze

Jedním ze základních rysů šamanismu je bezpochyby šamanova extatická zkušenost. Eliademu¹¹ se dokonce extáze šamanského typu zdá doložena již v paleolitu a k tomu dodává, že: „Šamanská extáze mimo jiné předpokládá schopnost „posednout“, tj. proniknout do lidského těla, a rovněž „být posedlý“ duší zemřelého, zvířete nebo duchem či božstvem.“

Hulktranz¹² ji interpretuje jako: „Stav transu s psychogenním, hysteroidním typem reakce, formujícím se dle příkazů mysli a osvědčujícím se na úrovních a v různých situacích a její stupeň není pevně daný..... jako abnormální mentální stav obrácení se do sebe, který může být vyvolán sugescí či umělými prostředky (drogy, narkotika, atd.) a který je vyjádřením pro vědomé či nevědomé přání visionáře“.

Extáze může být z psychologického hlediska chápána jako specifická náboženská forma sugestivního pohroužení. Samozřejmě, že s různým druhem extatické zkušenosti se setkáváme i jinde než u šamanismu, avšak ne každého extatika můžeme označovat za šamana, ten je totiž "odborníkem" na trans, během kterého prý jeho duše opouští tělo a podniká výstupy na nebesa a sestupy do podsvětí.¹³

Zde je nutné podotknout, že jde o řízené opouštění těla se záměrem těchto sestupů či výstupů. Hlavně v minulosti totiž docházelo k tomu, že byl šaman zaměňován s osobou posedlou.¹⁴ V souvislosti s tím se též hovoří o tzv. šamanské nemoci, ale o tom se zmíním až v následujících kapitolách. K tomuto chci dodat ještě důležitý poznatek, že šamani, na pohled tolik připomínající epileptiky a hysteriky, mají prokazatelně nervovou konstituci více než normální: dokáží se koncentrovat s intenzitou, jaké laikové nejsou schopni, snášejí

¹¹ Eliade, M., Dějiny náboženského myšlení I., str. 37

¹² Hulktranz, " Ecological and Phenomenological Aspects of Shamanism", in Diószegi and Hoppál, Shamanism in Siberia, str. 41

¹³ Eliade, M. , Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str. 26

vyčerpávající námahu, kontrolují svá extatická hnutí atd.

Eliade¹⁵ ještě dokládá:“ Šaman se např. u Mansů vyznačuje bystrostí, dokonale pružným tělem a zdánlivě nevyčerpatelnou energií. Už samotnou přípravou na svou budoucí práci adept usiluje o posílení vlastního těla a zdokonalení svých duševních schopností.

Přestože šamani provádějí svůj extatický tanec uvnitř jurty přeplněné diváky v přesně vymezeném prostoru a v oděvech, na nichž je přes patnáct kilogramů železa ve tvaru kroužků a různých jiných předmětů, nikdy nikoho neuhodí a přestože se kazašský *baqča* vrhá na všechny strany s očima zavřenými, najde všechny předměty, které potřebuje.“ Tato podivuhodná schopnost kontroly pohybů prováděných v extázi svědčí o úžasné psychické odolnosti. Sibiřský a severoasijský šaman zpravidla nikdy nejeví známky duševní poruchy.¹⁶ Jeho paměť i schopnost sebekontroly zjevně převyšuje průměr.

2. 2. Spojení s duchy

Spojení s duchy je dalším typickým znakem šamanismu, a v podstatě zde přímo závisí na schopnosti extáze. Bez víry v duchy nemůžeme o šamanismu vůbec hovořit. Extatik, který dosahuje jiných světů bez pomoci duchů určitě není šaman.¹⁷

Ve zmíněných stavech extáze vlastně probíhá tzv. let šamanovy duše či kouzelný let, jak jsem již zmínila, buď na nebesa, či do podsvětí. Zde se setkává s duchy, ti mu ovšem pomáhají i v jeho "letu"- např. to bývají duchové ptáků. V podstatě celá šamanova práce je propojená s duchy. Setkává se s nimi totiž už na samém počátku, při svém povolání. Neboť dle tradice šaman bývá povolán duchy, je jimi cvičen a věří, že mu pomáhají i v jeho seancích.

¹⁴ Eliade, Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str. 38

¹⁵ Eliade, Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str. 41

¹⁶ Eliade, Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str.88

Ve výkonech šamana přicházejí, aby mu dali radu a informaci a pomohli jeho klientovi vytrhnout se z ovládnutí duchů způsobujících nemoc, přenést ho z jednoho světa do druhého, přivést zpět duši šamanova pacienta nebo dokonce způsobit krátké spojení s jeho klientem, aby ho ovládli.¹⁸

K tomu, aby mohl pracovat s duchy, musí být nejen vyvolen, ale posléze i vycvičen a v neposlední řadě je zde velká důležitost přikládána bubnu, chřestidlu či zpěvu, pomocí nichž se dostává do stavu extáze či transu, kdy se může spojit s duchy a hovořit s nimi. Samozřejmě se stává, že se duchové objeví i bez šamanova přímého úsilí, např. ve snu, či v náhlém vidění.

Všechny kategorie šamanů mají své pomocné a ochranné duchy, jejichž povaha a účinná moc se mohou podle kategorie značně lišit.¹⁹ V šamanismu je též možno rozlišit několik druhů duchů. Jsou duchové, kteří pomáhají, to jsou ti, s kterými se šaman radí při svých letech, ti, kteří ho ochraňují a kteří ho učí. Mezi těmito duchy může být i rozdíl z hlediska frekvence spolupráce. Jsou duchové, s kterými je šaman v častém kontaktu a pak mohou být i takoví, kteří se objevují jen výjimečně. Pak jsou samozřejmě duchové, kteří škodí, tedy nosí například nemoci, s těmi šaman naopak bojuje, většinou prostřednictvím svých pomocných duchů.

Eliade²⁰ o nich říká: "Mezi šamanem a jeho duchy se utváří jakýsi důvěrný vztah. V etnologické literatuře se jim ostatně říká duchové domácí, pomocní nebo strážní. Je však třeba důsledně rozlišovat mezi těmito duchy domácími a další kategorií duchů, kteří jsou silnější a jimž se říká duchové ochranní; rovněž je třeba rozlišovat mezi těmito duchy a božskými či polobožskými bytostmi, které šaman vyzývá během seance. Šaman je tedy člověk udržující konkrétní, bezprostřední vztahy s bohy a duchy, vidí je před sebou, mluví s nimi, zapřísahá je, "kontroluje" jich však omezený počet. Ale ne každý bůh či duch

¹⁷ Hultkrantz, „Ecological and Phenomenological Aspects of Shamanism, in Dioszegi and Hoppál in Shamanism in Siberia, str.40

¹⁸ Hultkrantz, „ „ A Definition of Shamanism“ in Temenos 9, str.28

¹⁹ Eliade, Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str.91

²⁰ Eliade, M., Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str.90

vzývaný během šamanského obřadu je šamanovým duchem pomocným či domácím. Šaman často vzývá i velká božstva. Šamani mají ostatně božstva, která jsou vlastní jenom jim, která jejich soukmenovci neznají a jimž přinášejí oběti jen oni sami. Ale šaman nemůže nakládat s celým tímto pantheonem podle vlastní libosti tak, jak zachází s duchy domácími, a bytosti božské či polobožské, které šamanovi pomáhají, nelze počítat k duchům domácím či ochranným."

Vzhledem k tomu, že šamanismus se objevuje hlavně ve společnosti lovců, a dokonce úzce souvisí s principem lovu (viz následující kap.), mají duchové většinou zvířecí podobu. Ake Hultkrantz²¹ se domnívá, že: „...je možná asociace mezi pomocnými duchy a konceptem vládců zvířat. Nepochybně mnoho z těchto duchů spadá do této kategorie, zvláště na Sibíři; ostatní jsou pravděpodobně zvířecí, kteří nemají žádnou rozhodující funkci.“

Zvířecí podoby duchů se různí kmen od kmene, tak jako mýty a kosmologie. Ovšem mnoho forem se opakuje. Často se i dle síly zvířecího pomocníka odvozuje síla šamana. Za silné a často se objevující zvíře bývá považován medvěd, jelen, orel, jestřáb, had někde i vlk a mnoho dalších.

Tito pomocní duchové mající zvířecí podobu hrají důležitou úlohu na počátku šamanské seance, totiž při přípravách na extatickou cestu do nebes, nebo do pekel. Jejich přítomnost se zpravidla projevuje tím, že šaman napodobuje křik zvířat nebo jejich chování.

Toto šamanovo napodobování pohybů a hlasů může být na pohled považováno za "posedlost". Přesnější by ale možná bylo říci, že se šaman zmocní svých pomocných duchů - to on se totiž proměňuje ve zvíře.

Je to další důkaz, že šaman dokáže přestat být člověkem, že prostě dokáže zemřít.²²

Nebo zde máme, ve světě náboženské představivosti, oscilaci mezi koncepcí duchů ve zvířecí podobě a koncepcí šamanovy mimotělesné podoby, jeho

²¹ Hultkrantz, "Ecological and Phenomenological Aspects of Shamanism" in Dioszegi and Hoppál, Shamanism and Siberia, str.40

²² Eliade, Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str. 92

zoomorfní volné duše. Volná duše se může často objevovat ve zvířecí podobě, mimo to přijímá stejnou vzdálenost ke svému vlastnímu majiteli, stejně jako pomocný duch. Je zde tedy určitá vzájemná přitažlivost mezi koncepcí ducha a myšlenky volné duše.²³

2.3 Šaman jako součást společnosti

Jak jsem již zmínila výše, šamanismus úzce souvisí i s loveckou společností. Vyskytoval se vlastně především u loveckých kočovných a pasteveckých typů společnosti. Šamanismus je původně náboženstvím lovců a vychází z nezbytnosti vzít život, aby jiný život mohl být zachován.²⁴

Humphrey²⁵ šamanismus na Sibiři rozděluje na lovecký a pastevecký, ten první je starší a původnější formou. Proto se v následujících řádcích budu zabývat spíše jím, i když později u jednotlivých kmenů, zvláště pak na jihu Sibíře u Burjatů, zmíním i specifika pasteveckých forem.

Pro lovecký typ šamanismu je určující kontakt s výše zmíněnými zvířecími duchy. S těmi je třeba být ve shodě k zajištění úspěšného lovu. Zde hraje šaman významnou roli prostředníka mezi kmenem a těmito duchy. Jeho úkol je popsán jako: získávání štěstí pro lovce jeho společnosti, tedy příslib dostatku zvěře v nadcházející sezoně. Šamanova práce s duchy předchází práci lovců se zvířaty. Vztahy se zvířecími duchy představují obdobu ke vztahům ve společnosti. Tedy, lidské konání (získávání dobrých podmínek a následně úspěšný lov) se musí dít v rámci výměnného vztahu a musí být vyrovnáno kompenzací.

Na celé Sibiři se objevuje tento princip výměny: tedy lidé jedí maso lovné zvěře a stejně zvířecí duchové se živí lidským masem a krví. Toto je také důvod proč jsou duchové považováni za ambivalentní: dávají život, ale musí si ho také

²³ Hultkrantz, „Ecological and Phenomenological Aspects of Shamanism“ in Dioszegi and Hoppál, *Shamanism in Siberia*, str. 39

²⁴ Vitebski, P., *Svět šamanů*, str. 11

²⁵ Humphrey, *Shamanism, history and the state*, str.130

později vzít zpět. Takže šamanův úkol je starat se o proces výměny mezi nimi.²⁶

Šaman tedy ustavuje své poslání jako prostředník síly, to je pozice, která má značnou společenskou prestiž. Šaman má však záměrně odtazovaný postoj ve vztahu ke společenství, aby se lépe vyrovnal s rozmanitými potřebami. Takový postoj na okraji kmenových aktivit mu přináší potřebný odstup k léčivým vizím.

Samozřejmě tato vzdálenost mezi komunitou a jejím šamanem musí být předem propojena, aby mohlo dojít k průchodu léčivé energie. Toto spojení je praktické pro obě strany, pro šamana i kmen.²⁷

Můžeme tedy říci, že i mezi šamanem a jeho kmenem funguje vztah závislosti. Šaman lovcům zajišťuje dobrý úlovek a zdraví, oni jemu na oplátku zázemí a prostor k projevům jeho schopností.

Pokud budeme pátrat po postavení šamana ve společnosti, musíme tedy přihlídnout k tomu, o jaký druh společenství, kterému šaman slouží, vlastně jde. Podle toho se samozřejmě liší i jejich vzájemný vztah a na základě rozdílných sociálních a ekonomických podmínek i funkce. Skupiny, pro které šaman pracuje, se totiž liší ve složení i velikosti. Vedle těch pracujících pro malý okruh příbuzných nebo sousedů zde byli klanoví šamani, šamani pracující uvnitř větší, ale jasně definované skupiny, a profesionální šamani, na které se za odpovídající poplatek mohl obrátit kdokoli. Rozsah sepětí s danou skupinou se taktéž různil ve své intenzitě. V tomto ohledu měl klanový šaman jiné postavení, než profesionální šaman, který si mohl vybírat klienty svobodně.²⁸

Toto je alespoň základní nástin vzorců typických pro šamanismus, hlavně v oblasti Sibíře. Bližší specifiky se objeví při popisu jednotlivých kmenů, kde alespoň zhruba popíšu i jejich základní kosmogonii, která je též nedílnou součástí šamanismu.

²⁶ Humphrey, Shamanism, history and the state, str.131

²⁷ Grimm, The Shaman, str.41

²⁸ Siikala, The Rite Technique of the Siberian shaman, str.304

3.Sibiřské oblasti

Antropologické a etnografické analýzy připisují nejranější výskyt šamanismu do období přechodu mezi dobou neolitickou a bronzovou, tedy zhruba 6 000 až 2000 let př.n.l.²⁹

Vzhledem k tomu může být tedy šamanismus, ve svém sibiřském projevu, považován za raně archaický. Dále je též Sibiř z hlediska studia šamanismu pokládána za oblast klasickou, neboť máme skutečně dostatek etnografického a antropologického materiálu, který ovlivnil i jiné regionální studie.

Co se týče oněch materiálů, jsou to většinou díla ruských píšících autorů od konce 19. stol a mnoho, hlavně terénních, výzkumů z 1.pol. 20.stol, neboť ještě v 60. letech se našli pamětníci velkých šamanů. Samozřejmě nejen ruské píšící autoři se věnují této oblasti, protože vědecký zájem (od 60.let se celkově o šamanismus začala zajímat i širší veřejnost) o ni neupadá, vzhledem k neustále vyvstávajícím nejasnostem.

Sibiř je rozsáhlá oblast táhnoucí se od Uralského pohoří až k Pacifickému oceánu a od arktických oblastí dosahuje až k 50 st. s.š., což je zhruba čtvrtina asijského kontinentu. Celé teritorium je rozdělené na čtyři subregiony podle různých ras, jazyků a zeměpisných útvarů.³⁰

Západní Sibiř se rozkládá od Uralu k řece Jenisej. Je dost odlišná od zamrzlých ploch na severu, táhne se směrem na jih skrz bažinatou tundru, okrajové lesy, hory a větrem profoukanou step. Místní Ostjakové, Samojedi a Něnci mluví ugrofinskými jazyky. Můžeme zde však nalézt i turkicky mluvící kmeny Altajů, Jakutů a Sagajů. Šamanismus praktikovaný těmito kmenovými skupinami ukazuje na místní variace, které jsou zapříčiněny částečně zeměpisnou polohou a klimatickými rozdíly.

Středosibiřský region zahrnuje rozsáhlé území mezi řekami Jenisej a Kolyma.

²⁹ A.P.Okladnikov, „Yakutia before its incorporation into the Russian state“, in Grimm, The Shaman, str.37

³⁰ M.A.Czaplická, „Aboriginal Siberia“ in Grimm, The Shaman, str.34

Tato oblast velkých řek je geologicky mnohem starší než západosibiřská zemská deska. Rozsáhlé jehličnaté lesy spojují tundru s tajgou, travnatými oblastmi křovin, zakrslých bříz a vrbin. Stejně jako na Sibiři západní i zde v centrální oblasti můžeme nalézt jak mladší přistěhované kmeny neosibiřanů, tak i zbytky mnohem staršího lidu paleosibiřanů. Prvně jmenovaní patří mezi Jakuty a Tunguzy (Evenky), přičemž mezi ně patří mnoho podkmenů. K paleosibiřanům patří Jukagirové a některé skupiny Čukčů. Obě skupiny, neo- i paleosibiřanů se vzájemně promísily.

Severovýchodní oblast Sibiře se rozkládá od řeky Kolymy k Beringově úžině, zahrnujíc poloostrov Kamčatka. Toto území se vyznačuje hlavně zimou, ledem a sněhem, což jsou klimatické podmínky, které ovlivňovaly formy místních paleosibiřanů. Jejich jména jsou dobře zdokumentována v etnografických materiálech jako Čukčové, Korojakové, Kamčadalové a asijsí Eskymáci. Této oblasti se však ve své práci přímo věnovat nebudu, spíše na ni narazím okrajově.

Poslední ze čtyř oblastí je jižní Sibiř, která zahrnuje stepi na západ od jezera Bajkal a dosahuje na východ k řece Amur a ostrovu Sachalin. Tato oblast je nejteplejší z celé Sibiře. Srdcem tohoto regionu je jezero Bajkal. Na západě žijí Burjaté, zatímco na jihu převládají tunguzsko-mandžuské kmeny. Paleosibiřany můžeme nalézt v oblastech Amuru a Sachalinu, kde se místy ještě objevuje šamanská praxe. Ačkoliv je šamanismus rozšířen mezi většinou sibiřských kmenů, u každého se vyvinuly unikátní formy.³¹

4. Vybrané národnosti

V této kapitole se více zaměřím na přiblížení čtyřech národností, které jsem si pro svou práci zvolila. Nevolila jsem zcela náhodně, každé z těchto etnik mělo odlišné podmínky vývoje a podle toho se zde utvořily i jisté odchylky, co se týče předmětu mého zkoumání. I když samozřejmě nalezneme mnoho společných rysů. V tomto úvodním seznámení se zkoumanými národnostmi nastíním alespoň zhruba historicko-politickou situaci i kosmologii, která je nedílnou součástí světa šamanismu.

4.1. Burjati

Národ žijící převážně v Burjatsku (asi 400 000 osob), Mongolsku a Číně. Jazyk patří do mongolské větve altajské rodiny. Jsou potomky kmenů sjednocených v rámci Mongolské říše. Kromě původního šamanismu zde převládá tibetský buddhismus (lamaismus), od 17.stol i pravoslaví. Původně pastevci, zčásti lovci a rybáři, od 19.stol částečný přechod k zemědělství.³² Zaměřím se však hlavně na oblast Burjatska, republiky v Rusku ve Východní Sibiři, z větší části v Zabajkalsku; 351 300 km², 1,1 mil. obyvatel (70% Rusů, 24%Burjatů, 1995), ve městech 59% obyvatel; hlavní město Ulan-Ude.³³

Co se tedy týče burjatské společnosti, jde především o chovatele dobytka, což je jedna z hlavních odlišností od ostatních zkoumaných etnik, další pak je silný mongolský vliv z jihu, (odkud přejali i chov koní) a odkud přišlo mnoho uprchlíků nejen před starým Mongolskem, ale i poté, co Rusové dobyli Sibiř. Například v 17.století za cara Alexeje, kdy Chalchové válčili s Orjaty, přchl značný počet mongolských chongodorských klanů do irkutské oblasti, kde

³¹ Grim, The Shaman, str.35-37

³² Všeobecná Encyklopedie sv. 1, str.508.

³³ Všeobecná Encyklopedie, sv. 1, str.509

vytvořily základ ajmagu alar a splynuly s Burjaty.³⁴

Společně s uprchlíky z jihu přišly i jiné náboženské vlivy, hlavně lamaistický buddhismus, který v jižních oblastech postupně získal převahu, a s ruskými přistěhovalci přišlo pravoslavné křesťanství. Posledně zmínění se též usazovali spíše na jihu vzhledem k vhodným podmínkám pro zemědělství. Výskyt šamanismu můžeme tedy vysledovat hlavně v západní oblasti, kde převládali hlavně chovatelé dobytka.³⁵ Avšak oblasti výskytu buddhismu a šamanismu nemůžeme přísně oddělit, neboť se na mnoha místech Burjatska setkávají a žijí vedle sebe. Stejně tak byly zástupci obou za sovětské nadvlády pronásledováni bolševiky a těžko rozsoudit, kteří z nich více.³⁶

Burjatská společnost se podstatně liší od národů střední Sibiře, protože díky přítomnosti buddhistických lamů a jejich klášterů, jako center vzdělanosti, měli Burjaté mnohem větší přístup k literatuře, později se v kláštorech vyvinulo i písmo pro burjatský jazyk (to je staromongolského původu, jím je psána burjatská literatura do r. 1917, pak latinka a po r. 1939 azbuka³⁷). Proto Burjaté patří k nejvzdělanějším z původních obyvatel Sibiře a hlavní město Burjatska Ulan-Ude patřilo se svou akademií věd k centrům vzdělanosti v této oblasti. Avšak oproti sousední Tuvě zde došlo k vysokému stupni rusifikace obyvatel (až 70% Burjatů se plynně domluví rusky, oproti např. 55% Tuvinů) a jen díky snaze hnutí národních spisovatelů byl od roku 1987 od páté třídy, vedle většiny předmětů vyučovaných v ruštině, zařazen i ruský jazyk a literatura, a to až do konce střední školy.³⁸

Ale již k předmětu mého zájmu. Šamanismus má kořeny spíše v původním uspořádání burjatské společnosti v prehistorické době, kdy byl úzce spojen s pasteveckým typem společenství, kde šaman býval skutečným váženým

³⁴ G.Xenofonyov, Sibiřští šamani a jejich ústní tradice, str.18

³⁵ Humfrey in Wood and French, the Development of Siberia, str.169

³⁶ J.Forsyth in Wood and French, the Development of Siberia, str.81-82

³⁷ Všeobecná Encyklopedie sv.1, str.509

³⁸ Humphrey, Shamanism, history and the state, str.160

vůdcem.³⁹

Výrazným znakem burjatského šamanismu je i jeho dělení na bílý a černý. Bílí šamani (*sagan hö*) se prý setkávají s bohy a černí šamani (*karuin bö*) s duchy, lze je rozlišit už na první pohled díky rozdílnému oděvu. Dualismus je zde samozřejmě i v panteonu polobohů, kde jedno z dělení je na Černé a Bílé chány, mezi nimiž je zavilé nepřátelství. Černým chánům slouží "černí šamani", kteří nejsou u lidí oblíbeni, třebaže jsou pro ně užiteční, protože jen oni mohou plnit úlohu prostředníků s Černými chány. Tento stav však nepanoval od počátku - podle mýtů byl první šaman "bílý" a černý se objevil teprve později.⁴⁰

S tímto dělením burjatského šamanismu na černý a bílý však přichází i jisté rozpory v názorech badatelů. Například páter Schmidt⁴¹ se domníval, že bílý šamanismus nesedí k původnímu šamanskému pohledu na svět a spíše reprezentuje jistý druh vyšší religiozity nomádských kmenů. Proto tedy hovoří o šamanismu jen v souvislosti s tím černým. Naopak M.Eliade⁴² vysvětluje, že: „Cesta k nebeským vyšším bytostem patří právě ke klasickému šamanismu.”

Dále bych chtěla pro ilustraci uvést alespoň něco z burjatské kosmologie. Burjatský dualistický panteon se dělí buď na 99 jižních, 55 západních a 77 severních, nebo na 55 západních a 44 východních *tengrijů*, tedy božstev či duchů podle různých výkladů, které uvádí T.M.Michajlov⁴³. Přičemž západní jsou považováni za dobrá a východní za zlá božstva. To je jedno z rozdělení, kdy všichni bohové pocházejí z nebe. Nebesa se nazývají *Tengeri* (Věčně modré nebe).

Nebesa u pastevců mají jiný význam než např. u křesťanů. Vystupují zde v kvalitě abstraktní regulující síly zosobňující rozum i vyšší spravedlnost. *Tengeri* je - temné . Vše se podřizuje vůli nebes. Nebeské síly jsou zde mužským počátkem, darujícím život, a země ženským principem, dávajícím formu. Z nebes

³⁹ Krader, „Theory and History in Buryat Society“ in Dioszegi and Hoppál, Shamanism in Siberia, str.182

⁴⁰ Eliade, Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str.168

⁴¹ Schmidt in Siikala, The Rite Technique of the Siberian Shaman, str.21

⁴² Eliade, Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str.166

pochází veškerý život, tedy síly dobré dávající lidem štěstí, a východní, hrozné, nebezpečné pro život člověka. Podle dělení, kde je ještě 99 božstev jihu, je v čele těchto jižních syn Věčného modrého nebe *Jesega Malaan Tengeri* - moudrý nebeský otec se svou ženou.

Podle častějšího dělení jen na božstva západní a východní je v čele obou dohromady *Chan Churmaz*, západních *Zajan tengeri* a východních *Ata Ulaan Tengeri*. Ostatní nižší bozi a duchové se nazývají *ježini*, pod privilegovanou vrstvu *tengerijů* dále patří *ježini* slunce, měsíce a hvězd. U Burjatů můžeme nalézt mnoho kategorií duchů *ježinů*, jsou to *ježini* míst: vod - jezer a řek, návrší i lesů. Ti se samozřejmě liší dle oblastí - *ulusů*. Dobrota a blahosklonnost místních *ježinů* je závislá na pozornosti jejich věřících. Pokud jim lidé důsledně a často obětovali (později se zmíním o nejznámějším typu burjatské oběti, která byla i velmi důležitou společenskou událostí), duchové se jim na oplátku odměnili bezpečím a úspěchem. K místním *ježinům* samozřejmě patří i duše zemřelých, tedy hlavně šamanů, šamanek a významných lidí. Ti se nazývají *staruški*, a pokud se jim obětuje, mají funkci přímlovců u vyšších božstev.

V šamanistických představách Burjatů mají samozřejmě místo i páni ochránci hospodářství a řemesel, ochránci bojovníků, *ježini* ochránci domácnosti a rodinného života a v neposlední řadě *ježini* nemoci, s kterými se právě šamani často setkávají při léčení nemocných. Burjaté mají i rozvinutou démonologii, všemožné pekelné bytosti *aňachaj*, *muu šubuun*, *boolchodoj*, zosobňující nečisté zlé síly. Jen pro příklad *boolchodoj* je v úzkém smyslu přízrak, domácí skřítek, v širším slova smyslu je všeobecným označením ducha, v kterého se mění duše člověka po smrti. *Boocholdojové* jsou neviditelní, přízrační, mohou je vidět jen výjimeční lidé, jako šamani a čarodějové nebo je cítí někteří psi. Nacházejí se v opuštěných *jurtách* (burjatská obydlí - kruhové stany z kůží se zploštěnou střechou) či domech, na hřbitovech, křižovatkách cest či úpatí hor. Aktivní jsou za tmy, toulají se i v tlupách, tropí neplechu, různě vyvádějí, rozdělávají ohně,

⁴³ Michailov, Burjatskij šamanism, str.13

svádějí poutníky z cest a plaší jejich koně atd. *Boolchodojové* mohou vniknout do jakéhokoliv domu či jurty a strašit lidi, zvláště děti. Vyhnat je lze zažehnutím ohně, klepáním ve všech rozích a temných místech ostrým předmětem, udělat hlasitý výstřel, postříkat vínem, vodkou nebo pronést modlitbu.⁴⁴

Toto je tedy ukázka rozličného množství duchů, kterými jsou Burjati obklopeni. Tito duchové, se tedy dle burjatských představ nacházejí v podstatě všude, v lesích i stepi, stále vtrhávají do života lidí, když nepomáhají, tak škodí a vyvolávají strach a nepokoj. Existoval celý systém obřadů a obětí, jak se duchům zavděčit, zbavit se jich a vyvarovat se jejich úkladů.

Nejvýznamnějším obřadem byla bezpochyby oběť *taigalan*, která byla zároveň i významnou společenskou událostí, ke které se scházela celá vesnice. Bylo povinností všech mužů podílet se na obětování, vyhnout se tomu bylo nebezpečné, bylo to urážkou bohů, neštěstí pak nepřišlo jen individuálně, ale hrozilo celému společenství. Celý rituál měl daná, poměrně komplikovaná pravidla a byl jedním z pilířů burjatského náboženského života.⁴⁵ Kromě tohoto význačného rituálu, který už se zdaleka neprovádí tak často a s takovou slávou jako dřív (pouze jednou až dvakrát za rok, přičemž to bývalo i patnáctkrát až dvacetkrát, v suchých letech se počet zvyšoval), se zachovala celá řada malých rituálů na uspokojení božstev, například nabízení pokrmu ohni, než se začne jíst, a úlitby duchům před různými událostmi, jako cesta, stavba domu nebo jednoduše před napitím se alkoholu což je ovšem velice časté, dále různé lovecké a rybářské tabu, návštěvy a modlitby u posvátných pramenů, stromů a hranic, vázání stužek a nechávání obětí na posvátných místech, nazývaných *barisa* (zastávka mrtvých šamanů), a některé šamanistické pohřební rituály.⁴⁶

Poslední část této kapitoly o Burjatech věnuji významnému elementu jejich představ, který je též nedílnou součástí jejich náboženského života a svou nezastupitelnou roli má i při šamanských rituálech. Tímto elementem jsou tzv.

⁴⁴ Michailov, *Burjatskij šamanism*, str.12-21

⁴⁵ I.E.Togutov, "The Taigalan as a principal shamanist ritual of the Buryats" in Dioszegi and Hoppal, *Shamanism in Siberia*, str.267-291

ongoni, které jen pod jiným označením nalezneme i u sousedních Tuvinů.

Ongoni existovali u Burjatů ve dvou formách, v podobě zobrazení bohů a duchů (v tomto případě připomínají křesťanské ikony či lamaistické burchany), nebo v podobě pro šamanismus typičtější, zvířecí, zasvěcené jakýmkoliv duchům, často býka, kozla a koně. Někdy je zasvěcovali i ptákům a rybám. Byly prý i doby, kdy u sousedních Mogolů (příbuzní Burjatů), mohl být *ongonem* i člověk.

Základní určení zvířecích *ongonů* bylo sloužit bohům prostřednictvím pohybu a ochraňovat domácí zvířata.

Zobrazení bohů i duchů se dělalo i gesty a nejčastěji z různých dostupných materiálů, kůže, dřeva, plsti, srsti i vlasů, a to ve formě figurek nebo loutek.

Podob bylo mnoho, tolik, kolik *ježinů* a *zajanů* (další z kategorií duchů).

Vyráběny a zasvěcovány byly většinou šamany. Každá rodina měla svůj soubor *ongonů*, velký soubor jich mohl obsahovat i 50-60. Existoval samozřejmě celý systém pravidel a obřadů s nimi spjatý.

V hierarchii burjatského panteonu nelze nevidět odraz rozdělení sociálního systému. Tento panteon se tvořil ještě před příchodem ruského vlivu, a je zde tedy spíše patrný vliv mongolský či mandžusko-čínský, což jsou též v postatě systémy feudální, kdy na vrcholu je panovník, který má své služebníky a úředníky, a nižší poddaní se mohou dovolávat pomoci skrze odpovídající prostředníky. V burjatském duchovním systému to odpovídá panovníkovi *Tengeri* - Velké modré nebe a pod ním již stručně zmíněná hierarchie božstev a duchů.⁴⁷

4.2. Tuvini

Dalším sledovaným etnikem jsou sousedé Burjatů, Tuvini, ti jsou jim svými náboženskými představami nejbližší, též zde žijí ve společenství buddhistů, i když zde není tak patrný ruský vliv. V současné době se Tuva stala vyhledávaným

⁴⁶ Humpbrey, Shamanism, history and the state, str.169

⁴⁷ Michailov, Burjatskij šamanism, str. 24 - 26

cílem mnoha dobrodruhů, přívrženců hnutí New Age a novodobého šamanismu ze Západu, a i díky tomu zde můžeme pozorovat velkou renesanci šamanismu, i když už v značně komerční podobě.

Tuvini jsou národ žijící v republice Tuva (Ruská federace) na jižní Sibiři (asi 200 000 osob) a v Mongolsku. Jazykem patří do severovýchodní skupiny turkitské větve altajské rodiny. Náboženství buddhismus (lamaismus) a šamanismus. Pastevci, zemědělci a rybáři. Tuvinská republika leží v asijské části Ruska u hranice s Mongolskem. Rozléhá se na 170 500 km² a obývá ji 308 000 obyvatel (údaj z roku 1995). Hlavní město Kyzyl (90 000 obyvatel, údaj z roku 1993). Řídce osídlené území Sajany v povodí horního Jeniseje. Obyvatelstvo tvoří Tuvini 64% a Rusové 32%. Chov ovcí a skotu, lov a zpracování kožešin. Od 13. století pod čínským vlivem, 1757-1911 součást Číny. Od roku 1921 formálně samostatný stát, od 1941 ruský protektorát a 1944 de jure pod SSSR. Mezi lety 1966-91 Tuvinská autonomní oblast. Po roce 1991 silné tendence osamostatnění se od Ruska.⁴⁸

Tuva je ze všech stran obklopená horami. Země, která neměla nikdy mocenské ambice a vždy byla ve vleku silnějších sousedů. Země na periferii zájmů, v minulosti tak trochu zapomenutá. Nejsou zde žádná významná naleziště rud či paliv, a nevede sem ani železnice. Její odříznutost byla její výhodou. Ovšem tomu je dnes trochu jinak, neboť i přes její nedostupnost sem proniká stále více západních zájemců o "původní" šamanismus" a samozřejmě proslulé hrdelní zpěvy.

Osídlení není rovnoměrné, nejvíce obyvatel žije v údolích řek, kde jsou také města. Hlavní město Kyzyl leží v tuvinské kotlině na soutoku Bij-Chemu a Ka-Chemu - Velkého a Malého Jeniseje.

Tuvini do roku 1930 neměli své vlastní písmo, v klášterech se uctívaly texty tibetské a mongolské. Od roku 1930 byla úpravou latinky vytvořena tzv. stará abeceda, která se používala do r. 1941. Nová abeceda na bázi azbuky byla

⁴⁸ Encyklopedie Diderot sv.8, str. 163

zavedena roku 1941 a je užívána dodnes.⁴⁹

Teď již něco k tuvinské kosmologii. Ta se dělí na tři světy. Horní svět (*üstü oran*), kde Pánem nebe a stvořitelem je *Burgan*, který lidem dává děti a vše, co je na zemi. Duše dobrého člověka jde za 49 dní po své smrti do země *Burgan*, kde se znovu narodí, jestli je třeba, aby se znovu zrodila, nebo umře, pokud musí umřít.⁵⁰

Božstvo zasahuje do života na zemi tím, že pronásleduje bleskem a hromem zlé duchy, kteří lidem škodí, vejde-li démon (*Aza*) do stromu, pak božstvo (*Burgan*) při pronásledování démona rozsekne strom až k samému kořeni.⁵¹ Za původce hromu a blesku byl také považován jiný obyvatel nebes, *Ulu* (drak). Blesk způsobuje máváním ocasu, od kterého odletují jiskry a při jeho křiku (hrom) se otrásá nebe.⁵² Zabíjí pouze ten skot a ty lidi, které potřebuje na nebe.⁵³ Při úderech hromu vybíhali Tuvini z jurty a stříleli do nebe, aby draka zahnali. Při zatměních, kdy věřili, že nebeské těleso požírá netvor *Amyrga*, také stříleli do nebe a křičeli a hlučeli, dokud se netvor nezalekl a nepustil svoji oběť.⁵⁴

Z nebe získávali své nadpřirozené schopnosti nejsilnější šamané. Tito šamané potom s pomocí devíti pánů duhy (*solongy ceren*) vystupovali na nebe, kde viděli příčiny nemocí a poté je léčili.⁵⁵

Dalšími duchy, pomocníky šamanů, svázanými s horním světem byli, *Ak ceren* a *Kyrgyz ceren*.⁵⁶ Nebeských vrstev bylo 9 nebo 33. Na nich je přibit "malý kotlík" (*aldyn kadys*)- Polárka. K němu jsou smyčkou přivázáni dva žlutí koně (*Saryg a"ttar*), kteří se díky smyčce mohou pohybovat na různé strany, ale nikdy nemohou utéci.

V představách Tuvinů o Dolním světě (*Karangy Örtömčej*) nacházíme četné

⁴⁹ <http://www.ethnologue.com/show-language.asp?code=TUN>

⁵⁰ Katanov, *Obrazcy narodnoj literatury tjurkskich plemen*, str.15

⁵¹ Katanov, *Obrazcy narodnoj literatury tjurkskich plemen*, str.82

⁵² Kenin – Lopsan, *Obrjadovaja praktika i folklor tuvinskogo šamanstva*, str.91

⁵³ Aleksejev, *Šamanism turkojazyčnych narodov Sibiri*, str.45

⁵⁴ Potapov, *Očšerki narodnovo byta tuvincev*, str.292

⁵⁵ D'jakonova, *Cam u tuvincev*, str.147

⁵⁶ Aleksejev, *Šamanism turkojazyčnych narodov Sibiri*, str. 45, 46

společné prvky s představami ostatních turkojazyčných obyvatel Sibíře. Dolní svět je v mnohém podobný zemi, jsou zde řeky, hory, roviny, ale je pochmurný a děsivý. Je to místo určené mrtvým, ale odlišné od křesťanských představ o pekle. Obyvatelé podsvětí vedli podobný život jako lidé na zemi, lovili, chovali dobytek, rodili děti atd.⁵⁷

Pánem podsvětí je *Erlík*. Stejným termínem se někdy nazývají i vládci duchů, kteří obývají všech osmnáct sfér podsvětí.⁵⁸ Je vládcem všech zlých duchů, dává jim příkazy komu a jak mají škodit.⁵⁹

Třetí sférou je samozřejmě svět lidí, který je mezi horním a dolním světem. Tuvini též uctívají různá zpodobnění duchů a božstev jako Burjaté, zde se však nazývají *ereni*.

Díky podrobnější studii S.I. Vajněstina *The erens in Tuva Shamanism*⁶⁰ jsem měla možnost dozvědět se více o jejich funkci v tuvinském šamanismu. *Erenem* rozumí jak ducha samotného, tak jeho "nádobu". Je mnoho důvodů, proč se domníváme, že nejranější koncepce *ongonů/erenů* mají původ již v prešamanistické víře Sibířanů, ale později jejich kult prošel podstatným vývojem a stal se úplnou součástí šamanské ideologie i praxe.

Ereny můžeme rozdělit na antropomorfní a zoomorfní. Přičemž druhá kategorie zoomorfních je častější, ti jsou zpodobněni buď částí zvířecího těla, nebo jeho figurou, případně zasvěceným domácím zvířetem. Menší skupina antropomorfních *erenů* je zpodobněna antropomorfními figurami. Materiály jsou stejné jako u zmíněných Burjatů. Většina *erenů* je známá po celé Tuvě. V Tuvě mezi nejčastější podoby zvířecích *erenů* patří had, medvěd, vrána, zajíc, sobol, labuť, kukačka, orel, sova, kachna, sokol, kůň, býk a další zvířata. Hlavní funkce je obdobná - ochrana před demony a nemocemi. Ale i *ereni* se liší funkcí,

⁵⁷ Aleksejev, Šamanism turkojazyčných narodov Sibiri, str. 62, 64

⁵⁸ Aleksejev, Šamanism turkojazyčných narodov Sibiri, str.61

⁵⁹ D'jakonova, Cam u tuvincev, str.162

⁶⁰ Vajněstina, „The erens in Tuva Shamanism „, in Diószegi and Hoppál, Shamanism in Siberia, 457-469

charakterem a svou mocí. Některé mohli vlastnit jen šamani.⁶¹ Jako většina Sibiřanů i Tuvinci věřili, že nemoci jsou působeny duchy některých zvířat, takže vyhnání mohou být stejnými zvířaty, tedy *ereny* stejných zvířat.

Šamani měli též své vlastní *ereny*, zástupce jejich pomocných duchů, kteří jim pomáhali nejen při léčení, ale i je chránili a hráli roli jejich spojenců s horním světem.⁶²

Jak už jsem zmínila, byla celá řada pravidel, i co se týče jejich postavení v domě či *jurtě*. Dále se *ereni* lišili funkcí i silou. Za nejsilnější byli považováni *ereni* medvěda, kterého mohl vlastnit jen nejsilnější šaman (stejně i u Jakutů medvěd nejsilnější). Šamani často užívali i *ereny* vrány, hada či zajíce, který například léčil nemoci žaludku. Mezi antropomorfní *ereny* patřili v první řadě předci šamanů (*eren dözü*), jejichž podoba mohla být vyjádřena i maskami užívanými při šamanských rituálech. *Ereni* plnili též funkci ochrannou.

4.3. Jakuti

Národ žijící v Jakutské republice (Rusko), 3 005 000 lidí celkem, v Rusku asi 350 000 osob. Jazyk patří k severovýchodní skupině turkické větve altajské rodiny, užívají jej i některá sousední etnika. Jakuti mluví většinou i rusky. Náboženství bylo šamanistické, část přijala pravoslaví (jejich konverze je však z historického hlediska často pouhým daňovým trikem: pokud se totiž dala dotyčná osoba pokřtít, byla zproštěna povinnosti odvádět *jasak* - onu pověstnou kožešinovou daň, kterou ukládali ruští kolonizátoři).⁶³ Potomci kočovníků ze stepí, kteří pod tlakem postoupili do tajgy, pastevci, lovci a rybáři, od 19.století i zemědělci. Jakutsko nebo také Saccha, republika v asijské části Ruska 3 103 200 km² (18% Ruska), 1.04 milionu obyvatel (údaj z roku 1995). Správní střed Jakutsk (196 000

⁶¹ Vajnštejn, "The *erens* in Tuva Shamanism" in Diószegi and Hoppál, Shamanism in Siberia, str 457

⁶² Vajnštejn, "The *erens* in Tuva shamanism" in Diószegi and Hoppál, Shamanism in Siberia, str.458-459

⁶³ Xenofontov, G., Sibiřští šamani a jejich ústní tradice, str..20

osob -1993). Osu území tvoří řeka Lena, na západě zasahují výběžky Středosibiřské plošiny, ve střední části se rozkládá Verchojanské pohoří, na severovýchodě Kolymská nížina. Rozsáhlé plochy trvale zamrzlé půdy. Extrémně kontinentální klima (teploty od +30 do -50 st.C) Řídké osídlení. Chov sobů.⁶⁴

Narozdíl od předchozích dvou etnik tu podíl ruské populace nepřekročil 10%. Zemědělství se zde rozvinulo až v polovině 19. století v souvislosti s vyšlechtěním místních obilovin krátkého vegetačního cyklu, což se podařilo teprve po řadě pokusů. Zemědělci, jež mistrně ovládali, se ruští osadníci věnovat nemohli, a tak neměli možnost dávat domorodcům najevo svou nadřazenost. Právě naopak - při přechodu na chov zvířat dlouhodobě využívali jakutských zkušeností s aklimatizací na zdejší drsné končiny. Využívali i osvědčených jakutských forem ošacení a bydlení, které byly zdejším krutým zimám uzpůsobeny nejlépe. Stejně se od Jakutů učili i ostatním dovednostem. Takže, jak Xenofontov⁶⁵ píše: „Zdejší asimilovaní Rusové neměli jinou možnost, než se jakutskému vlivu podřídit, mateřštinu tak jako tak zapoměli a mluvili jakutsky. Součinnost těchto faktorů (odloučenost od asijských kulturních center, nízká hustota osídlení, nemožnost provozovat zemědělství..) dala Jakutům příležitost zachovat si původní šamanskou stepní kulturu. Ve smyslu kulturního vývoje jsou oni ti "nejstarobylější", a tak se na ně zaměřuje značný zájem ze strany badatelů, jejichž cílem je rekonstruovat životní styl a myšlení dávných kočovníků, kteří kdysi zaplavili centrální euroasijskou step.“⁶⁶

Dle Eliadeho: „Podobně jako Burjati, také Jakuti znají dvě velké skupiny (*bis*) bohů: bohy "horní" a "dolní", bohy *tangara* ("nebeské") a "podzemní", proto však nemůžeme mluvit o jasném protikladu mezi nimi, jde spíš o klasifikaci a specializaci různých náboženských forem a sil." Po tom, co podrobněji popíšu dualistickou kosmologii uváděnou Eliadem, naznačím i klasický šamanistický

⁶⁴ Všeobecná Encyklopedie sv.3, str.444

⁶⁵ Xenofontov, Sibiřští šamani a jejich ústní tradice, str.20

model tří světů, propojených stromem či osou světa, o tom Eliade⁶⁷ samozřejmě také dost píše, ale nejen v souvislosti s Jakuty.

U Jakutů, tedy jakkoliv jsou totiž "horní" bohové a duchové laskaví, jsou žalostně pasivní a v dramatu lidské existence nejsou skoro vůbec užiteční. Přebývají v "horních" sférách nebe, do lidských příliš nezasahují a mají na život poměrně mnohem menší vliv nežli duchové "dolního *bisu*", kteří jsou mstiví, bližší zemi spojení s lidmi krevními pouty a mnohem důslednějším rozdělením na klany. Hlavou nebeských duchů a bohů je *Art-Toion-Aga*, Pan Otec Hlava světa, sídlící v devíti nebeských sférách, je mocný, ale nečinný, září jako slunce, které je jeho znakem, hovoří hlasem hromu, ale do lidských záležitostí zasahuje málo. S modlitbami k uspokojení našich každodenních potřeb bychom se na něho obraceli zbytečně - jeho klid je možno rušit pouze ve výjimečných případech, a i tak projeví jen málo dobré vůle k zasahování do lidských záležitostí.

Kromě *Art-Toion-Agy* existuje ještě sedm velkých bohů "horních" a množství bohů méně významných. Vedle "Pána-Bílého stvořitele" (*Ůrung Ai-Toion*), který sídlí ve čtvrtém nebi, se setkáváme např. se "Sladkou Matkou-stvořitelkou", "Sladkou paní zrození" a s "Paní Země" (*An-Alai-Chotoun*). Bůh lovu *Bai Bainai* bydlí ve východní části nebe a také v polích a lesích. Obětuje se mu černí buvoli.

K "dolnímu *bisu*" patří osm velkých bohů v čele s "Všemocným pánem nekonečna" (*Ouloutouier Oulou-Toion*) a nekonečným množstvím "zlých duchů". *Oulou-Toion* však není zlý: je jen příliš blízko zemi, o jejíž záležitosti se živě zajímá... *Oulou-Toion* zosobňuje aktivní bytí plné utrpení, tužeb, bojů... Hledat ho musíme směrem na Západ, ve třetím nebi. Nesmí se však vzývat z malicherných důvodů: země se chvěje a třese, když na ni položí nohu, smrtelníkovo srdce puká děsem, když se odváží zahledět se mu do tváře. Nikdo ho proto neviděl. Přesto je však jediným z obyvatel nebes, jenž sestupuje do tohoto lidského údolí plného slz. To on dal lidem oheň, to on stvořil šamana a naučil ho bojovat s neštěstím... Je to stvořitel ptáků, lesní zvěře, samotných lesů. *Oulou-Toion* neposlouchá *Art-*

⁶⁷ Eliade, Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str. 26

Toion-Agu, ale jedná s ním jako se sobě rovným.

Příznačné je, že několika z těchto "dolních" božstev jsou obětována zvířata bílá nebo bělouši. K "dolním" duchům samozřejmě také patří někteří proslulí šamani. Nejslavnější je jakutský "kníže šamanů", sídlící v západní části nebes a spřízněný s *Oulou-Toionovou* rodinou, který kdysi býval šamanem *ulusu* Nam. Obětuje se mu lovecký pes barvy oceli s bílými skvrnami a s hlavou bílou mezi očima a na čenichu.⁶⁸

Do bažin dolního světa zapadne i zasvěcovaný, jež má nezpůsobitelné tělo. V tom okamžiku musí vzít učitel některého učenického příbuzného z otcovy strany a přehodit ho jako lávku, aby se přes bažiny dolních duchů oba šamani dostali.⁶⁹ Zasvěcování šamanů však věnuji jednu z následujících kapitol.

O kosmologii severních Jakutů Oleněků se zmiňuje J.A.Grim⁷⁰: "O jakutské kosmologii *olonkho*, zpívají kmenoví zpěváci *olonkhosut*, epické pověsti, které ostatní přibližují k porozumění kosmickému řádu. *Olonkhosut* zpívají o třech světech: horním, tedy nebi; středním světě, tedy zemi; a dolním nebo spodním světě. Epickou formou zdůrazňují krásu středního světa, země. Tento střední svět není viděn jako místo pro chtonické duchy nebo éterické bohy. Spíše místo živých obrazů, podporující lidské potřeby a snažení. Okamžik a způsob tvoření zůstává zahalen tajemstvím, ale je zjevné, že střední svět sám o sobě je považován za požehnaný pro lidi.

V centru jakutské kosmologie je umístěn "Strom života". Tento posvátný strom spojuje tři světy jakutské *olonkho*. Jeho kořeny sahají dolů do chladu a špíny podsvětí a váží se zpět k místním duchům země. Kmen je pevně postaven ve středním světě, přičemž větve se zvedají skrze nebeské vrstvy k nejvyšším jakutským bohům. Strom světa symbolizuje proud energie, který podporuje život ve středním světě.“

V souvislosti se zasvěcením jakutského šamana se objevuje i jiná mytická

⁶⁸ Eliade, Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str.169-170

⁶⁹ Xenofontov, Sibiřští šamani a jejich ústní tradice, str.43

⁷⁰ Grimm, The Shaman, str.38

postava, a tou je šamanova „Zvířecí matka“ *Ije-Kyyl*. Ta má různé regionální podoby, nejčastěji orlice, losa či soba. Hraje důležitou roli při zasvěcování a výchově některých šamanů.⁷¹

4.4. Evenkové (Tunguzové)

Evenkové, ve starších pramenech Tunguzové, jsou národem žijícím na Sibiři (asi 30 000 osob) v severní Číně (10 000 osob) a Mongolsku (4000 os.). Jazyk patří do mandžusko-tunguzské větve altajské rodiny, ovlivněn ruštinou, respektive čínštinou. Část kočovní pastevci sobů, lovci rybáři, ostatní žijí usedle.

Evenký autonomní okruh, územně správní jednotka v Rusku ve východní Sibiři, 767 600km², 24 000 osob, 68% Rusů, 14% Evenků, ve městech 29% obyvatelstva (údaje z r.1993). Administrativní středisko Tura.⁷²

Evenkové ještě na počátku dvacátých let 20.století kočovali se sobími stády na obrovském území, rozkládajícím se od Jeniseje až po Ochotské moře, a způsob jejich života ovlivňovaly mýty, které jako jediné dědictví přebrali po svých předcích. Sami sebe nazývají Illel - Lidé, ale říká se jim také Tunguzové. Některé interpretace tvrdí, že jméno "*tunguz*" pochází ze slova "*tonguš*", jež v překladu znamená "prvorozený". Většina sibiřských severských národů je totiž přesvědčena, že se objevila na světě jako první.⁷³

Evenká kosmologie se též skládá ze tří světů: horního (*ugu buga*), středního (*bulun buga*) a dolního (*chergu buga*). Horní svět se rozkládá tam, kde vychází slunce, dolní, kde zapadá. Evenkové věřili, že horní i dolní svět je prostým lidem nedostupný, tam se mohli dostat jen šamani. Přičemž ti nejsilnější utvářeli představy obyčejných Evenků o těchto světech.

Vchod do horního světa byl skrze hvězdu Polárku (*Sanarun*), do dolního světa se šlo dostat jeskyněmi a trhlinami v zemském povrchu. V teplé části roku z těchto

⁷¹ Gurvič, Kultura severnych Jakutov- Oleněvodov, str.215.

⁷² Všeobecná Encyklopedie sv.2, str.402

⁷³ P.Brzáková, Modřínová duše, str.279

míst vycházel chladný vzduch a Evenkové věřili, že to je vzduch ze spodního světa. Aby na sebe nepřivedli neštěstí, tak se těmto místům vyhýbali. Horní i dolní svět se každý dělil na tři patra. Určitou představu o vesmíru dával rituální šamanský "sloupek" - *serge*, asi metr dlouhý, vyřezaný z modřínu a se třemi výstupky. Kupolovitý vrchní výběžek zobrazuje vrchní svět, pod ním diskovitý střední svět – zemi, a okrouhlý, s největším zploštěním, dolní svět.

V druhé vrstvě horního světa je v představách Evenků život takový jako na zemi. Je rozdělen na rodová teritoria - tábořiště, malé osady a dočasná stanoviště. Je zde i bláto, řeky a tajga, avšak nežijí tu skutečná zvířata a lidé, ale duše zemřelých předků.⁷⁴

Duše živého člověka se nazývá *chejan*, po jeho smrti se v těle usazuje nová duše *mugdy* a duše *chejan* vylétá z těla a dělí se na dvě duše: *omi*, která odlétá na rodové teritorium nerodících se duší, a *chejan*, která je poslána na rodové teritorium živých duší zemřelých předků. Tyto duše zde žijí stejný život jako na zemi, zabývají se lovem, chytáním ryb a chovem sobů.

Ve třetí vrstvě horního světa, tedy prvním od země, žije *Enekan buga*. Tu si Evenkové představují jako velmi starou ženu s dobrou tváří, v dlouhých šatech a s vlasy sčesanými dozadu. Evenkové ji považovali za hlavní božstvo tajgy, zvířat i lidí a bývala ve svatyních rodového kultu. Původně byla *Enekan buga* asociována hlavně ve zvířecí podobě losa nebo divokého soba.

Největší pomocníci *Enekan buga* je *Enekan mogo* (babička-oheň). Tu si Evenkové představovali jako starou shrbenou ženu, která nosí za pasem váček s uhlíky. Evenkové věřili, že oheň vládne nadpřirozenými silami vyhánět zlé duchy. Pomocí ohně očišťovali od zlých duchů své jurty, při dlouhodobé smůle v lovu loveckou výstroj a před šamanskou prací šamanovy nástroje.

V období epidemií měnili oheň v domácím ohništi. Nevěsta byla přijata do rodu muže podle toho, jak "pohostila" oheň tukem. Evenkové se často obraceli na oheň s různými prosbami: o seslání dostatku zvěře, o blahobyt a zdraví pro rodinu, o

⁷⁴ Mazin, A.I., Tradicionnyje verovanja i obrjady Evenkov-Oročonov, str.31

zdraví sobích stád atd. K tomu mu nosili obětiny, vyhazovali nejdříve nejlepší kousek jídla. Vzhledem k tomu, že ohniště tedy bylo sídlem Enekan, chovali se Evenkové k ohni s patřičnou úctou, na což navazovalo mnoho různých zákazů, například nevhazování odpadků do ohně.⁷⁵

Krmení ohně bylo zvykem rozšířeným po celé Sibiři a bylo převzato od domorodých obyvatel i ruskými lovci. K popsání rituálu krmení ohně Rusové používali sloveso *bryzgat'* - stříkat. Dodnes se zde věří, že plivání vodky do ohně pomůže lovcům v tajze.⁷⁶

Evenkové věřili, že v prvním patře dolního světa se rozkládá země zemřelých předků. Ti zde žijí podobně jako obyvatelé země, zabývají se i stejnými činnostmi, jen se živí místo masa kobyly. Běžný člověk tuto zem nenavštíví, představy o ní mají lidé od šamanů.

Také druhá vrstva spodního světa je přístupná jen šamanům, dle jejich vyprávění zde teče řeka *Tuněto*. Tato řeka je plná překážek, vírů a peřejí. Stalo se i, že duše hodně slabých šamanů zahynuly v řece *Tuněto* v průběhu své šamanské cesty. Třetímu oddělení spodního světa, nejbližšího k zemi, vládne *Chargí*. To je sám zlý duch. To on lidem stále nosí neštěstí. Kdyby nebyli dobří duchové, jako Enekan, dávno by zahubil všechny lidi i užitečné tvory. Podle Evenků vypadá *Chargí* jako člověk, ale je vyšší a mohutnější. Místo dlaně pravé ruky má strašnou lidskou hlavu se zkaženými zuby a místo levé ruky má pazour. Místo nohou má jen pahýly. *Chargí* má dva hlavní pomocníky *Balbuka* a *Kandykach*, též hrozné bytosti, které mu pomáhají roznášet neštěstí po zemi. V třetím patře dolního světa však nejsou jen zlé bytosti, ale i dobří duchové a pomocníci šamanů při jejich cestách do spodního světa: žába, mamut a zmije.

O vzniku země se mezi Evenky vyprávějí různé legendy, nejčastější jsou dvě varianty. V první z nich zemi objeví žába, v druhé dávají přednost potápce. Zemi si Evenkové představují plochou. Na východě země, kde vychází slunce, se

⁷⁵ Mazin, Tradycionnyje verovanja i obrjady Evekov-Oročonov, str.11-13

⁷⁶ Tugolokov, "Some aspects of the beliefs of the Tungus -Evenki and Evens" in Diószegi and Hoppál, Shamanism in Siberia, str.419

rozkládá horní svět, a tam, kde zapadá, je spodní svět.⁷⁷

Stejně jako u Jakutů se i u Evenků objevuje Zvířecí matka šamanů, jen častěji v podobě soba, medvědice či srny. Funkci má v podstatě stejnou.⁷⁸

⁷⁷ Mazin, Tradyčnyje verovanja i obrjady Evenkov.Oročonov, str.16-22

5. Vyvolení a předurčení šamana

Na Sibiři jsou základní způsoby získávání šamanů za prvé zděděním šamanského povolání a za druhé spontánním vybráním ("volba" či "vyvolení"). Setkáváme se rovněž s případy jedinců, kteří se stali šamanem z vlastní vůle (jako např. u Altajců) nebo z vůle klanu (Evenkové aj.) Tito šamani jsou však považováni za méně mocné, než ti, kteří toto povolání zdědili, nebo následovali "výzvy bohů a duchů". Volba klanem se řídí adeptovou extatickou zkušeností - jestliže se tato neobjeví, je mladík mající nahradit zesnulého šamana vyřazen.⁷⁹

Jsou zde dva faktory nezbytné k tomu, aby se člověk stal šamanem: setkání s nadpozemským ve stavu extáze, z čehož může být posouzeno, zda dotyčná osoba je schopná spojení s tímto a druhým světem, a získání souhlasu jejích budoucích podporovatelů.⁸⁰

Co se týče spontánního vybrání, literatura o šamanismu obsahuje časté zmínky o předurčujících znacích, které ukazují, zda dívka nebo chlapec má být možným šamanským kandidátem. Nervová vnímavost, nemoc, sklony k rozjímání v ústraní a zvláště vize a slyšení, které jsou vykládány jako navštívení duchy, dokazují, že osoba má nezbytné kvality budoucího šamana. Velice často se tyto znaky projevují v adolescenci, ale hlavní krize, jako choroba, může vést k šamanskému povolání i dospělého.⁸¹

Všude na světě se připouští možnost získání magicko-náboženských schopností spontánně (nemoc, sen, náhodné nalezení zdroje "síly" atd.) i vědomé snahou. Je třeba říci, že získávání magicko-náboženských schopností jinou než dědičnou cestou má téměř neomezené množství podob a variant.⁸²

Tělesná vada, nervová choroba, spontánní či dědičné povolání jsou vnějšími znaky "vyvolení". Někdy mají tyto projevy povahu tělesnou (tělesná vada

⁷⁸ Gurvič, Kultura severnych Jakutov-Olenevodov, str.216

⁷⁹ Eliade, Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str.31

⁸⁰ Siikala, Siikala, The Rite Technique of the Siberian Shaman, str.311

⁸¹ Siikala, The Rite Technique of the Siberian Shaman, str.312

vrozená či nabytá), jindy jde o nehodu, dokonce i tu nejběžnější (např. pád ze stromu, uštknutí hadem apod.) Jak uvidíme i dále, vyvolení se obvykle ohlašuje nějakou neobvyklou nehodou - úderem blesku, zjevením snem atd.⁸³

I navzdory těmto znamením mnoho šamanů vzpomíná, jak do poslední chvíle bojovali proti povolání duchy. Šamanské povolání bylo považováno za náročné a nebezpečné.⁸⁴ Navíc tak jako u každé lidské bytosti se proti touze navázat styk s posvátnem staví obava, že dotyčný jedinec bude nucen zřít se svého běžného lidského údělu a proměnit se ve více či méně poddajný nástroj některého projevu posvátna (boha, ducha, předka apod.)⁸⁵ Pokud by však osoba, které již prodělala dlouhé fáze utrpení, nemoci a posmrtných zážitků, vzdorovala vůči zásvětním silám, jež ji mají v hrsti, znamenalo by to jenom další útrapy, popřípadě doživotní nemoc, pokud ne rovnou pomatenost či smrt.⁸⁶

Dědičný šamanismus zřejmě nebyl původně tak častý jako spontánní volba šamana. Jak dokládá A-L. Siikala⁸⁷: "... např. u Evenků dědičný šamanismus vznikl jako pozdní rys, ovlivněný přáním udržet vlivnou pozici a privilegia klanového šamana uvnitř určité rodiny."

Dále dodává, že: "dědičný šamanismus byl často interpretován, jako přirozený důsledek genetického dědění výjimečné psychofyzické konstituce, potřebné ke zvládnutí techniky extáze. Je totiž pravda, že základem pro zvolení šamana je vždy schopnost projít extatickým zážitkem a že zděděná psychofyzická sensitivita a možnost pozorovat práci šamana a poznat základní znalosti dokonce ještě jako dítě, poskytuje členům rodiny šamana větší příležitost a rozhled pro úkol, než v obyčejných rodinách. Na druhou stranu přeci jen není dědičnost typickým znakem všech šamanských praktik na Sibiři, a jak již bylo uvedeno, dokonce i osoba normální psychofyzické konstituce může skrze šamanské techniky extáze aspirovat k změně stavů vědomí. Komplex víry každého typu šamanismu

⁸² Eliade, Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str.37

⁸³ Eliade, Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str. 42-43

⁸⁴ Siikala, The Rite Technique of the Siberian Shaman, str.312

⁸⁵ Eliade, Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str.37

⁸⁶ Kalweit, Svět šamanů a vnitřní vesmír, str.164

hraje podstatnou roli v udržení praxe plnící obojí, dědičnou i spontánní volbu. Jeden aspekt se však objevuje všude, a to, že šaman je považován za vyvolence duchů.⁸⁸

I když já jsem se dle dostupných pramenů přesvědčila o hojnějším výskytu šamanismu dědičného, který asi postupem času ovládl většinu oblastí. Pro bližší pochopení volby šamana bych se již ráda obrátila ke konkrétnějším příkladům, zahrnujícím jednotlivá, výše zmíněná sibiřská etnika.

5.1. Vyvolení u Burjatů a Tuvinů

U Burjatů-Alarů je šamanismus dědičný po linii otcovské či mateřské, je však také spontánní. V obou případech se výzva projevuje sny a křečemi, způsobovanými duchy předků. Šamanovo povolání je závazné a nelze se mu vyhnout. Když nejsou vhodní kandidáti, duchové předků trýzní děti. Ty ve spánku pláčou, začínají být zasněné a ve třinácti letech jsou předurčeny k tomu stát se šamany.

U Burjatů je úřad šamana obvykle dědičný⁸⁹, někdy se však také jedinec stane šamanem v důsledku božské volby nebo nehody. Bohové například vybírají budoucího šamana tak, že ho zasáhnou bleskem, nebo že mu vyjeví svou vůli kameny spadlými z nebe - někdo se náhodou napije *tarasunu* (mléčná pálenka), v němž je takový kámen, a promění se v šamana. Ale i tito šamani vyvolení bohy musí být vedeni a vzděláváni starými šamany. Blesk je při určování budoucího šamana velmi důležitý, je totiž známkou nebeského původu šamanových schopností. Uvedený případ není ojedinělý: u Tuvinů se člověk stane šamanem, když ho zasáhne blesk, a tento blesk je někdy zobrazen na šamanově oděvu.⁹⁰

Grimm⁹¹ popisuje příklad dědičného šamanismu u Burjatů: " Většinou mrtví

⁸⁷ Siikala, *The Rite Technique of the Siberian Shaman*, str. 312

⁸⁸ Siikala, *The Rite Technique of the Siberian Shaman*, str.313

⁸⁹ Dugarov, *Istoričeskoje korni belogo šamanstva*, str. 33

⁹⁰ Eliade, *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, str.35

⁹¹ Grim, *The Shaman*, str.42

předci, kteří byli šamani, vybrali ze svých žijících příbuzných chlapce, který měl zdědit jejich sílu. Toto dítě bylo označeno speciálními znaky: je často zádumčivý, má sklony k samotářství, má prorocké vize a někdy případně záchvaty, při nichž upadá do bezvědomí. Burjati věří, že v té době je chlapcova duše s duchy, kteří ji učí - pokud se má stát bílým šamanem, je se západními duchy, pokud černým, tak s těmi východními. Po přečkání zkoušek se duše vrací do těla. Rok od roku začíná být tendence mysli výraznější, mladík začíná upadat do mdlob a mít záchvaty a sny mnohem častěji: vidí duchy, vede neklidný život a potlouká se od vesnice k vesnici a zkouší *kam*, šamansky pracovat.“

5.2. Vyvolení u Jakutů

Ačkoliv duchové předků šamanů hrají určitou roli ve zprávách o iniciaci Jakutů, nejsou zmiňováni v popředí. Proces vyvolení a přeměny šamana může být veden různými duchy, duchy zlých bytostí či Zvířecí matkou, ale také nejvyššími božstvy. Ve vyprávění Jakutů je důraz kladen spíše na to, že šaman prochází mysteriem, které z něj dělá výjimečnou osobu než že by byl osobou, která zdělila duchy po rodinném šamanovi. Samozřejmě i to se u Jakutů objevovalo, ale stále to nebylo pravidlem.⁹²

Sieroszewski⁹³ píše:“ U Jakutů není šamanské nadání dědičné. Avšak *ämägät* (znamení, ochranný duch) po šamanově smrti nezmizí a snaží se tedy vtělit do některého člena rodiny. Osoba, jež se má stát šamanem, začne být vzteklá, potom znenadání přijde o rozum, odejde do lesů, živí se kůrou stromů, vrhá se do vody i do ohně, způsobuje si zranění noži. Rodina se tedy obrátí na starého šamana a ten začne mladého pomatence poučovat o různých druzích duchů a o tom, jak je přivolávat a ovládnout.“ To je teprve začátek iniciace, k níž dále patří řada obřadů, k nimž se ještě vrátím.

⁹² A.-L.Siikala, *The Rite Technique of the Siberian Shaman*, str.317

⁹³ Sieroszewski v *Eliade, Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, str.33

Xenofontov⁹⁴ cituje, jak mu o zaslíbení šamana říkal jeden Jakut z povodí řeky Viluje: "Tomu, kdo je zaslíben šamanství, uchvátí běsové duši, a než se z něho stane šaman, vzdělávají mu ji tak dlouho, dokud nezíská vlastnosti zlého ducha. Osobu, jejíž duši démoni vychovávají, souží po celou dobu nemoc. Zařikávat může, teprve až se zotaví. Šamanova duše se prý někdy promění v ptáka, jindy v člověka, nebo dobytče.

Existuje jeden strom s několika vrcholky. Tam jsou vychováváni šamani z celého světa. Čím je šaman významnější a mocnější, tím výše roste větev, na níž jeho duše přebývá. Sami šamani říkají, že učitel má podobu krkavce, který sedá ve větvích toho stromu a duše vzdělává."

Ovšem jiní ruští autoři dokládají naopak spíše dědičnou formu šamanismu u Jakutů, někteří informátoři dokonce tvrdí, že šamanem se mohl stát pouze ten člověk, který měl mezi svými zemřelými předky šamany.

5.3. Vyvolení u Evenků

U Evenků-Oročonů se šamanem nemohl stát každý člověk, ale jen vyvolenec duchů. Většinou se stal šamanem jeden z příbuzných zemřelého šamana, přičemž nezáleželo na pohlaví, ani na stupni příbuzenství. Duchové zemřelých šamanů se starali o blaho rodu, obě duše zemřelého šamana (*chejan* i *mugdy*) se zabývaly vyhledáváním šamanského kandidáta mezi svými příbuznými na zemi. Pokud mezi nimi nemohli najít vhodnou osobu, tak začalo celý rod pronásledovat neštěstí a nemoci, což trvalo tak dlouho, dokud duše nenašly odpovídajícího kandidáta na šamana. Určení, volba se dělo vždy na jaře, kdy začínají ptáci létat v hejnech.⁹⁵

U zabajkalských Evenků prohlásí osoba, která si přeje stát se šamanem, že se jí ve snu zjevil duch některého zemřelého šamana a přikázal jí, aby se stala jeho

⁹⁴ Xenofontov, Sibiřští šamani a jejich ústní tradice, str.66

⁹⁵ Mazin, Tradycionnyje verovanja i obrjady u Evenkov-Oročonov, str.80

nástupcem. Aby toto prohlášení působilo věrohodně, je zpravidla provázeno poměrně výraznou duševní poruchou. V souladu s náboženskými představami turušanských Evenků vidí osoba, jež se má stát šamanem, ve svých snech "d'ábla" *Chargiho*, jak provádí šamanské rituály. Při tom se dozvídá "tajemství řemesla".⁹⁶ U Evenků v Mandžusku existují dvě skupiny "velkých" šamanů (*amba saman*): ti kteří patří ke klanu, a ti kteří jsou na něm nezávislí. V prvním případě se šamanské vlohly zpravidla dědí z děda na vnuka, protože syn, jež se musí starat o otcovy potřeby, se šamanem stát nemůže.⁹⁷

A-L.Siikala⁹⁸ u Evenků také spíše dokládá dědičný šamanismus: "U Evenků z Dolní Tunguzky se osoba nemůže stát šamanem, pokud nemá šamanské předky. Evenkové Zabajkalí tvrdí, že se mrtvý šaman ukáže kandidátovi a nařídí mu, aby se stal jeho následovníkem. Duchové mrtvých předků šamanů zde mají významné místo, neboť zde nehrají jen roli těch, kteří kandidáta volí, ale mohou jej pak i učít a zasvěcovat. Tito rodinní předkové šamani se dle zpráv dědí hlavně uvnitř rodiny či klanu."

⁹⁶ Eliade, Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str.33

⁹⁷ Elide, Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str.34

⁹⁸ Siikala, The Rite Technique of the Siberian Shaman, str.315

6. Iniciace

Když je tedy kandidát zvolen duchy, začíná dlouhý a náročný iniciační proces. Tento proces je stěžejním okamžikem v životě šamana, je to ta fáze, kdy se z "obyčejného" smrtelníka stává osoba, která je schopna komunikace s jinými světy a jejich duchy a díky nim pomáhat svému společenství.

Vzhledem k tomu, že se jedná o poměrně komplikovaný proces, ráda bych jej pro lepší pochopení trochu schématisovala. Zasnění totiž můžeme rozdělit na první fázi, vnitřní, tu Eliade nazývá extatickou⁹⁹: zde probíhá vnitřní proměna adepta, je to zasnění duchy, které se často projevuje tzv. šamanskou nemocí, rozkouskovaním těla atd., ale i poučení tradiční povahy (šamanské techniky, jména a úlohy duchů, mytologie a genealogie klanu, tajný jazyk atd.), to však může probíhat jak ve formě vizí a snů v této extatické fázi, tak i poučením starším, zkušenějším šamanem, nositelem tradice. Tím pádem bychom tuto část už mohli zařadit spíše k následující "vnější fázi", protože už není skrytá v adeptově mysli, ale probíhá jako ústní předání tradice.

Druhou fázi bych zjednodušeně nazvala vnější, zde musí adept prokázat své schopnosti před zraky společenství, kterému bude sloužit, probíhá většinou formou různých rituálů a je už v postatě jen formálním stvrzením vnitřní, tajné iniciace. Jak jsem však napsala výše, často je součástí této fáze poučení tradiční povahy, které může probíhat buď jen za účasti šamana-učitele a adepta, nebo i jako součást veřejného rituálu.

Podobně dělí proces iniciace i A-L.Siikala.¹⁰⁰ Ta zde znovu zdůrazňuje význam extatické zkušenosti, znalostí nadpřirozeného světa a závěrečného potvrzení společenstvím po předvedení kandidátových schopností. Ve fázi potvrzení vidí zásadní rozlišující znak šamana od jiných extatiků a vizionářů. Dále dodává: „Je zde samozřejmě mnoho variací tohoto základního procesu, který závisí na

⁹⁹ Eliade, Šamanismus a nejatrší techniky extáze, str.110

¹⁰⁰ Siikala, The Rite Technique of the Siberian Shaman, str. 311

přirozenosti šamanovy pozice ve společnosti. Jak bylo již zmíněno, práva a povinnosti šamana, jakož i úcta k jeho postavení, jsou různé, podle ekonomické a sociální struktury společenství. Je přirozené, že vážené a stabilní postavení klanového šamana vyžaduje jiný druh veřejného zasvěcení, než to u profesionálního šamana, který má své klienty všude možně. Ačkoliv jsou základní elementy šamanské iniciace stejné, jiné rysy jako: délka období novice, povaha a rozsah tradice v oblasti přijetí, tradice ve vedení novice, povaha a rozsah rituální aktivity a kontrola schopností zasvěcovaného jsou v souladu s formou daného šamanismu.¹⁰¹

Vnější potvrzení šamana společenskými rituály potvrzují i jiní autoři, např. E.C Hozuk¹⁰², nebo ti, co se zabývají jednotlivými etniky, ty zmíním při příkladech iniciace u vybraných národností.

Jak jsem již zmínila, je šamanská iniciace většinou dlouhé období přípravy, které může trvat dokonce i roky. Vyskytují se i zmínky o náhlých výjimečných případech, ale stále jsou zde nezbytné faktory k tomu, aby se osoba stala šamanem, což je hlavně setkání s nadpřirozenem ve stavu extáze, z čehož pak může být posouzeno, zda je osoba schopná být prostředníkem s nadpřirozeným světem.

Mezi vnitřní extatickou fází přeměny (extatické -sny, stavy transu atd.) a její pozdější vnější část potvrzení okolním světem je ovšem nezbytné i poučení povahy tradiční (šamanské techniky, jména a úlohy duchů, mytologie a genealogie klanu, tajný jazyk zvířat atd.). Toto dvojí poučení, předávání zkušeností, jehož se ujímají duchové i staří mistři-šamani, Eliade¹⁰³ pokládá za samotné zasvěcení, píše: „... toto zasvěcení může být veřejné a samo o sobě představovat samostatný rituál. Pokud se takovýto rituál nekoná, nikterak to neznamena, že k této iniciaci nedochází - ta může být docela dobře provedena ve snu nebo v rámci adepty extatické zkušenosti.“ Takže zde vlastně dokládá, že

¹⁰¹ Siikala, *The Rite Technique of the Siberian Shaman*, str.312

¹⁰² Hozuk, *Obrjad I folklor v sibirskom šamanisme*, str.191

¹⁰³ Eliade, *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, str.31

někdy může docházet k prolnutí v úvodu zmíněných fází, což však není pravidlem. Nezbyvá než tedy potvrdit závěry A-L.Siikala (viz výše), že proces může probíhat v různých variantách v závislosti na daném společenství.

6.1. Vnitřní - extatická iniciace

Nyní blíže rozeberu vnitřní, tedy extatickou fázi samotného zasvěcení, která se často projevuje šamanskou (iniciační) nemocí či sny. Nemoci, sny a více či méně patologické extáze jsou, jak už jsme viděli, v podstatě prostředky k tomu, aby se příslušný jedinec stal šamanem. Někdy tyto ojedinělé zkušenosti neznamenají nic jiného než jakousi "volbu" shůry a příslušného adepta připravují na další zjevení. Většinou však jsou nemoci, sny a extáze samy o sobě určitou formou iniciace, dokáží totiž proměnit člověka profánního, jakým byl před onou "volbou", v odborníka na posvátno. Uvidíme, že veškeré extatické zkušenosti, které rozhodují o poslání budoucího šamana, zahrnují schéma iniciačního obřadu: utrpení, smrt a zmrtnýchvstání. Z tohoto hlediska kterákoliv nemoc, jako výraz povolání, plní úlohu iniciace, protože utrpení, které vyvolává, odpovídá iniciačním mukám, duševní izolovanosti "vyvoleného nemocného" a je jakýmsi protějškem rituální samoty iniciačních obřadů, bezprostřední blízkost smrti, kterou nemocný pozná (agónie, bezvědomí atd.) připomíná obraznou symbolickou smrt při většině iniciačních obřadů.¹⁰⁴

Poté, kdy je tedy kandidát vyvolen, což se často projevuje nemocí, nepřičetností, rozháraností, je adept ovládnut duchy. Údaje o délce tohoto období se různí, může trvat dva, tři roky, někdy také šest let.¹⁰⁵ V tomto období kandidát většinou odchází do ústraní, do lesa, kde ho duchové začnou školit.¹⁰⁶ Zde s duchy bojuje a nachází si své ochranné a pomocné duchy. V průběhu toho může docházet k tzv. rozkouskování těla. To se objevuje hlavně u Jakutů a Evenků

¹⁰⁴ Eliade, Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str.49

¹⁰⁵ Xenofonotov, Sibiřští šamani a jejich ústní tradice, str.45

(později uvedu několik příkladů). Jak dokládá Eliade může se objevit i u Burjatů či Tuvinů.¹⁰⁷

K rozkouskování těla může samozřejmě dojít, i když adept ještě není v ústraní, v tom případě je na nějaké klidné místo přesunut či ostatní lidé musí opustit jeho jurtu. Většinou však k tomuto procesu na vyhrazených místech Mazin¹⁰⁸ dokonce dokládá, že by toto místo neměl nikdo znát. Samotné rozkouskování mohlo trvat několik dní, většinou tři, výjimečně i týden.¹⁰⁹ V té době nepřijímá jídlo ani pití, v některých pramenech se uvádí, že pije černou vodu. Tu mu smí donést buď mládenec, či dívka neposkvrnění ještě žádným hříchem.¹¹⁰

V průběhu rozkouskování těla je kandidát v bezvědomí, rozkouskování se samozřejmě neodehrává ve skutečnosti, ale on ho prožívá vnitřně velice intenzivně, za velké bolesti pozoruje, jak mu duchové rozřezávají tělo, zbavují ho masa, až zbude jen kostra a často rozhází i kosti. Pomocí duchů ochránců je pak tělo znovu složeno, pokud nemohou nějakou kost najít či vrátit zpět, ta může být vyměněna jen za život někoho z příbuzných šamanů. Proto se stávalo, že v průběhu tohoto zasvěcení zemřelo i několik členů šamanovy rodiny G.Xenofontov¹¹¹ píše: “ Někteří zasvěcovaní přijdou téměř o všechny blízké příbuzné. Zahubí a pozře je duch šamanského předka, který běsní, že potomek odolává jeho povolání. Velký šaman musí za každou kost svého těla obětovat život jednoho člena své rodiny. Za osm dutých kostí osm osob, za lebku jeden člověk. Tak musí za devět hlavních kostí těla zaplatit životem devět příbuzných. U Jakutů už od nepaměti existuje úsloví, podle kterého rozkouskovaný šaman bez lidské oběti neobživne. O takovém šamanovi se říká, že je to slovný a strašný muž, jehož jméno se v posvátném měsíci nesmí vyslovit. S šamanem jako on se

¹⁰⁶ Mazin, Tradyčnyje verovanja I obrjady u Evenkov-Oročonov, str.80

¹⁰⁷ Eliade, Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str.56

¹⁰⁸ Mazin, Tradyčnyje verovanja i obrjady u Evenkov-Oročonov, str.80

¹⁰⁹ Hozuk, Obrjad I folklor v sibirskom šamanisme, str.198, též Xenofontov, Sibiřští šamani a jejich ústní tradice, str.50

¹¹⁰ Hozuk, Obrjad I folklor v sibirskem šamanismestr.199 též Xenofontov, Sibiřští šamani a jejich ústní tradice, str. 45

¹¹¹ Xenofontov, Sibiřští šamani a jejich ústní tradice, str.45-46

nesmlouvá. Neprotiřečí se mu. Ať žádá cokoliv, dostane to. Dbá se všech jeho rozkazů. Jinak by mohl způsobit všemožná protivenství.“

Výměnu šamanových kostí za život svých příbuzných můžeme vysvětlit i tím, že v duchovním světě lovců a pastevců je kost samotným zdrojem života, života lidského stejně jako Velkého života zvířecího. Proměnit se v pouhou kostru se rovná opětovnému začlenění do podoby tohoto Velkého života, tj. úplnému obnovení, mystickému obrození. Toto rozkouskování těla je srovnáváno s určitými buddhistickými meditačními technikami, kde praktikující pozoruje svou kostru. Což má za cíl osvobození se od iluze tělesna. Výsledek obou případů je týž, nějak znovu nalézt samotný pramen duchovního života, který je zároveň „pravdou“ i „životem“.¹¹²

Dále bych chtěla uvést konkrétnější příklady projevů šamanské iniciační nemoci a rozkouskování těla, tedy vnitřní iniciace u daných etnik.

6.1.1. Vnitřní iniciace u Burjatů a Tuvinů

O burjatské iniciaci jsem našla jen málo dokladů, z těch plyne, že je zde kladen mnohem větší důraz na iniciaci vnější, tedy na rituály potvrzení šamana před společenstvím. Ty se vyvinuly ve velmi složitý soubor rituálů. I přesto se mi však podařilo nalézt doklady šamanské nemoci u tohoto národa. G.Xenofontovi vyprávěl burjatský šaman Michail Stěpanov, že: „Každý, kdo se má stát šamanem, je napřed dlouho nemocen. Připadá mu, že mu dávají ponaučení duše zesnulých šamanů.

Když ti šamani přijdou, jste v bezvědomí. Máte pocit, že s nimi mluvíte, jako by byli živí. Žádná nepovolaná osoba je nevidí. Někdy přijde jen jeden šaman, jindy jich je několik. Může jich být spousta – skoro všichni mrtví šamani. Trýzní mě, bijí, odřezávají maso nožem a odhazují je, vybírají vnitřnosti, naléhají, abych se stal šamanem.

¹¹² Eliade, Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str.68

Když je šaman probodáván a trhán, leží napůl mrtev. Stěží je slyšet, jak mu tluče srdce. Jeho duše má na kahanu. Zmodrají mu ruce a obličej. Potom zvolna přichází k sobě, počnou se mu hýbat prsty, lépe se mu dýchá.¹¹³

Dále cituje jiného Burjata Bulagata Buchaševa, který vypráví: „Než dojde k šamanovu posvěcení, zmocní se jeho duše duchové předků, kteří se shromáždí v nebi a dávají jí ponaučení. Když je vzdělávání u konce, vezmou jeho maso a vaří je, dokud je zapotřebí. Varem dříve procházel každý šaman, aby tak pronikl do šamanského umění. Šaman zatím leží týden mrtev. Tehdy se sejdou jeho příbuzní a zpívají mu: „Náš šaman bude žít, bude nám ku pomoci!“ Chodí jen muži, ženy nikoliv. Když se šamanovo maso vaří, nesmějí tam vstupovat žádné cizí osoby. Maso vaří duchové předků.

Před sto padesáti lety žil Burjat jménem Aldyr Areen. Patnáct let byl nemocen, měl zakalený rozum, bláznil. Uprostřed zimy běhal docela nahý pět verst. Až jednou potkal ducha jednoho ze svých předků a ten mu povídá: „Proč bys musel šílet?! Neznáš nás, staň se tedy šamanem a jen se podříd' nám, duchům svých předků. Souhlasíš?“ A on nic nenamítal

Duch pokračoval: „My ti teď oddělíme maso a budeme je vařit, aby bylo jak se patří. Budeš ležet mrtev, my ti pak maso přiložíme zpět, ty ožiješ a bude z tebe šaman. Nebudeš sám, komu se bude maso vařit, a tak si je musíš sám rozpoznat! Jak se někdo v mase zmýlí, vzejde z toho neštěstí!“

Dali maso vařit, potom je přiložili ke kostem a z muže se stal šaman. Plní své poslání, všemi je všemi vyhledáván, všude prokazuje dobro a léčí.“

Ten stejný muž vypráví i o umírání příbuzných při zasvěcování: „Před deseti roky zemřel v Bulagatu velký černý šaman, který se jmenoval Mylyksen Baltajevskij. Když se stal šamanem, musel svému duchovi předků přenechat sedmdesát příbuzných. Ve skutečnosti to ani jeho duch předků nebyl, žádného totiž neměl. A tak by se nemohl šamanem stát... Násilím tedy pronikl do ducha kohosi jiného... Za to ho stihl trest... výměnou za své šamanství musel obětovat

¹¹³ Xenofontov, Sibiřští šamani a jejich ústní tradice, str.78

sedmdesátku lidí.“¹¹⁴

U Tuvinů tělo adepta požírali červi, až z něj zbyla jen bílá kostra a obnažená lebka.¹¹⁵

6.1.2. Vnitřní iniciace u Jakutů

U Jakutů je možné nalézt mnohem více dokladů této fáze iniciačního procesu než u etnik předchozích. Rozkouskování těla se zde nazývá *ettenii*. Tento rituál vykonávají duchové z emřelých šamanů, předků čekatele.

Skomírající člověk, jemuž je rozkouskováno tělo, leží bezvládně tři až čtyři dny na pravém loži ve své jurtě a celou dobu nejí ani nepije. Musí u něho být mládenec, který se dosud neposkvrnil ničím nečistým ani hříchem, a ten mu podává jen požadované množství „černé vody“. Mezi okno, u něhož dotýčný spočívá, a ohradu pro dobytek je postavena přepážka, aby žádný tvor chodící „po zvířecích nohách“ nemohl venku přistoupit k jurtě v místech, kde je lůžko. Stejně je tomu i uvnitř, kde nikdo nesmí vejít mezi ohniště a ležící tělo.

Budoucí šaman má na hlavě turban z bílého žíněného provazu, zakrytého kousky látky. Provaz musí každý den měnit.

Kdysi šamani podstupovali obřad rozkouskování třikrát. Dle vyprávění Jakuta Sofrona Zatějeva.¹¹⁶ Tento popis se téměř shoduje s vyprávěním N.A.

Aleksejeva,

kteří uvádí E.C.Hozuk¹¹⁷, dodává jen:“ Při tomto rituálu adept ležel v bezvědomí, z pusy mu vytékala pěna a ze všech kloubů vystupovala a tekla krev. Celé jeho tělo pokrývaly velké podlitiny.“

Eliade¹¹⁸ uvádí:“... dle šamana Timofeje Romanova trvá obřad, během něhož je tělo rozkouskováno, tři až sedm dnů, po celou tuto dobu adept zůstává na

¹¹⁴ Xenofontov, Sibiřští šamani a jejich ústní tradice, str.78-79

¹¹⁵ Aleksejev, Šamanism tjurkojazyčných narodov Sibiri., str.137

¹¹⁶ Xenofontov, Sibiřští šamani a jejich ústní tradice, str.42

¹¹⁷ Hozuk, Obřad i folklor v sibirskom šamanisme, str.199

¹¹⁸ Eliade, Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str.51

osamělém místě a téměř při tom ani nedýchá jako mrtvý.“

Okolo obřadu etnenii se vyvinula i rozsáhlá mytologie – Jakuti věřili, že duše neofyta, ležícího v bezvědomí, se v té době nacházela na místě, kde sídlí duchové v hnízdě šamanského stromu. Tady ji vykrmovala šamanská zvířecí matka *ije-kyyl*. Šamanští duchové rozsekají jeho tělo a stříkají krev na všechny čtyři strany, kam padne tělo i krev šamana, tam bude chodit, kam nepadne, tam šaman do samé smrti nepůjde.¹¹⁹

Jakuta Gavriila Alexejeva¹²⁰ vypráví:“ Každý šaman má svého Dravce-matku, který se podobá velkému ptákovi, má železný zobák, zahnuté drápy a dlouhý ocas. Tento bájný pták se ukáže jen dvakrát: při šamanově duchovním zrození a v okamžiku jeho smrti. Uchopí jeho duši, odnese ji do pekla a nechá ji uzrát na větvi stromu. Když duše dosáhne zralosti, vrátí se pták na zem, rozřeže adeptovo tělo na malé kousky a ty rozdělí mezi zlé duchy nemoci a smrti. Každý z těchto duchů pohltí část těla, která mu náleží, a to budoucího šamana obdaří schopností příslušné nemoci léčit. Když zlí duchové pozřeli celé tělo, vzdálí se. Pták-matka vrátí kosti na jejich místo a adept se probudí z hlubokého spánku.

Podle jiné informace získané od Jakutů odnesou zlí duchové duši budoucího šamana do pekla a tam ji na tři roky (v případě těch, kdo se stanou šamany nižšího stupně, jen na jeden) zavřou do jakéhosi domu. V něm také šaman podstoupí iniciaci – duchové mu uříznou hlavu, položí stranou (adept totiž musí na vlastní oči sledovat, jak bude rozkouskovan), rozřežou ho na drobné kousky a ty potom rozdělí duchům různých nemocí. Jen takto získá budoucí šaman schopnost léčit. Jeho kosti se pak pokryjí čerstvým masem a v určitých případech dostane novou krev.“

Jakmile má nastávající šaman tělo rozkouskováno, nevstane z lůžka, dokud k sobě nepovolá jiného šamana. Ten musí znát větev posvátného stromu, na které vyrostla čekatelova duše.

Existuje ryba *luo*, která má jednu hlavu a dva ocasy. Rozsévá smrt a neštěstí.

¹¹⁹ Hozuk, Obrjad i folklor v Sibirskom šamanisme, str.199

Aby se novic mohl ujmout svého posvátného úkolu, musí zasvěcující šaman vyvést duši z hnízda a krmit ji přitom šťávou z této ryby.

Pokud se novicovo tělo s obřadem neumí vypořádat, zlý duch si počíná, jako by se ho chtěl „zmocnit“ (usmrtit ho). Mistr je potom povinen „dát“ něco výměnou za novicovy kosti. Musí odsoudit k smrti někoho z čekatelova příbuzenstva. Co kost, to osoba (ten a ten výměnou za lebku atd.)

Má-li zasvěcovaný nezpůsobitelné tělo, zapadne do bažin dolní země. V tom okamžiku musí učitel vzít některého učedníka příbuzného z otcovy strany a přehodit ho přes lávku, aby se přes bažiny v zemi dolních duchů oba šamani dostali.¹²¹

I.C. Gurvič¹²² uvádí:“ Duše šamana při zasvěcení odchází na zvláštní místo, kde se nachází okrouhlý černý kámen, z něhož pak čerpá sílu. Tam se prý i nachází šamanova zvířecí matka *ije-kyyl*. Toto místo šaman spatří třikrát za život- při svém zasvěcení, ve zralém věku a pak těsně před smrtí. Stejně tak spatřuje i svou zvířecí matku. Tak je to u severních Jakutů, u těch ze středních oblastí se traduje, že ji šaman uvidí jen dvakrát za život, při zasvěcení a smrti.

Při rozkouskování těla je adept ještě zkoušen ostatními šamany i tím, že mu dávají ochutnat vlastní rozkouskované tělo. Pokud „jí“ , bude mít moc nad osudem svých bližních i dobytka a bude lehko odevzdávat lidi duchům. Poté mu dávají ochutnat

různou havěť, hmyz, červy, hady, zmije a ještěrky. Pokud se mu to nehnuší, znamená to budoucí úspěch v jeho činnosti. Podstatnou částí rozsekání je i počítání kostí. Věřilo se, že šamanem může být jen ten, kdo má v těle čtyřicet jednu kost, ti, u nichž bylo napočítáno kostí méně, se mohli stát jen věštcí.”

¹²⁰ Eliade, Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str.51

¹²¹ Xenofontov, Sibiřští šamani a jejich ústní tradice, str.43

¹²² Gurvič, Kultura severních Jakutů-Olenevodov, str.215

6.1.3. Vnitřní iniciace u Evenků

Totéž iniciační schéma najdeme i u Evenků. Budoucí šaman musí být nemocen, jeho tělo rozkouskováno a jeho krev musí vypít zlí duchové. Ti – ve skutečnosti jsou to duše mrtvých šamanů – hodí jeho hlavu do kotle, kde ji kují spolu s kusy kovu, které potom budou tvořit součást jeho obřadního obleku.¹²³

Xenofontov¹²⁴ cituje jiného evenckého šamana Semjona Semjonova: „Dříve než jsem se mohl stát šamanem, jsem byl napřed rok nemocen. Šaman ze mě byl v patnácti. Nemoc se projevovala nadýmáním a častými mdlobami. Bolesti ustaly, jakmile jsem začal zpívat. Potom se mí předkové pustili do díla. Položili mě jako prkno a vstřelovali do mě šípy, až jsem ztratil vědomí. Rozsekali mi maso, oddělili kosti a spočítali je. Maso za syrova snědli. Při počítání kostí našli jednu navíc. Kdyby jedna chyběla, nemohl bych se stát šamanem. Tenkrát jsem za léto nejedl ani nepil. Na závěr šamanští duchové pili sobí krev a také mě s ní napojili. Když je obřad u konce, má šaman méně krve a zesíná.

Tak je tomu u všech evenckých šamanů. S šamanstvím může začít, teprve až ho jeho předkové rozsekají a vykostí.“

Další Evenk dodává, že evenckého šamana rozsekávají kdesi nahoře na kousky, které pak nabodávají na jehly. Dobrý šaman vydá na čtyři jehly.¹²⁵

Mazin¹²⁶ píše: „Celé tělo vyvolence bylo rozděleno na kousky a duchové požírali původní duši a části těla nepotřebné pro další život. Znovu rozdělovali a na ohni zakalovali kosti rukou, nohou a hlavy. Nechávali od sedmi do devíti řad žeber a devět obratlů. Všechny kosti skládali v anatomickém pořadí, obalovali je nejdůležitějšími svaly a přidělovali znovu vytvořenému tělu oddělenou duši omi ducha ochránce. Poté tělo vkládali do speciálně připraveného roztoku, kde ho

¹²³ Eliade, Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str.56

¹²⁴ Xenofontov, Sibiřští šamani a jejich ústní tradice, str.81

¹²⁵ Xenofontov, Sibiřští šamani a jejich ústní tradice, str.82

¹²⁶ Mazin, Tradicinnyje verovanja i obrjady Evenkov-Oročonov, str.81

drželi dvacet sedm dní a nocí, pak ho vysušili a vyvolenec byl připraven k tomu stát se šamanem.

Věřilo se, že po této zkušební době už nebyl kandidát stejný jako ostatní členové společenství, lišil se teď od nich jak duševně, tak tělesně.

Zvláštní roli v průběhu rozsekání těla měla příprava šamanské kostry, která měla plnit funkci „štitu“ před vražednými duchy.¹²⁷

6.2. Vnější iniciace

Jak jsem již uvedla výše, je vnější iniciace vlastně formálním potvrzením vnitřní, tajné, extatické iniciace. Jde zde tedy o prokázání adeptových schopností před zraky společenství, kterému bude sloužit. To probíhá většinou formou rituálu, kterého se účastní celé společenství. Dala by se tedy též nazvat veřejnou, ale tak tomu není vždy. Někdy totiž část, kde starší šaman předává tomu budoucímu své zkušenosti a poučení tradiční povahy, nemusí být součástí veřejného rituálu. Eliade¹²⁸ se vyhnul klasifikaci této fáze a nazývá ji prostě iniciací šamana, i když připouští Širokogorův názor, týkající se hlavně Evenků (ale projevuje se to v podstatě na celé Sibiři) že o iniciaci v pravém slova smyslu nelze hovořit, protože adepti byli de facto zasvěceni už dávno předtím, než je uznali šamanští mistři i společenství. Nicméně si myslím, že jak tvrdí A.-L.Siikala¹²⁹:“ Jde o jeden ze zásadních rozlišujících znaků od jiných extatiků a vizionářů.“

6.2.1. Vnější iniciace u Evenků

U Evenků se součástí této fáze iniciačního procesu stává získávání bubnu, paličky a případně dalších šamanských atributů. Toho se účastní již celé společenství a dokonce se na něm podílí. Po ukončení výše zmíněné vnitřní fáze se musí adept

¹²⁸ Eliade, Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str.110

znovu spojit s duchy, aby mu sdělili, kde přesně má hledat modřín a losa, z kterých má být vytvořen jeho buben a palička. Strom je u Evenků většinou modřín s určitými vlastnostmi, dle těch adept pozná, že v něm sídlí duše *mugdy*, zemřelého šamana, který povolal adepta. Hledání stromu i zvířete a následná tvorba bubnu probíhala dle Mazina¹³⁰ u Evenků za účasti adeptových soukmenovců. Potom, co adept získal buben a paličku, se prováděly za sebou dva obřady jejich oživení. Těchto rituálů se účastnili i ostatní členové kmene, neboť zde již v podstatě adept prokazoval svoje schopnosti, aby mohl být potvrzen v nové roli šamana. V průběhu rituálu oživení bubnu a paličky, za rytmického bubnování zpíval o svém vyvolení, rozsekání těla a získávání pomocných duchů. Na závěr rituálu opět pomocí bubnování poprosil duchy, aby přešli do jeho nástrojů. Přitom je žádal, aby mu věrně sloužili a žili s ním v míru.

Hned další den se konal druhý obřad, v průběhu kterého dával starší šaman adeptovi ponaučení o cestách a průchodech v šamanských světech a představil budoucího šamana božstvu *Enekan Buga*. Podstatnou součástí tohoto obřadu bylo společné bubnování a zpěv obou šamanů, při kterém svou cestu k božstvu popisovali ostatním účastníkům obřadu. Potom, co na požádání staršího šamana je adept obdařen požehnáním a silou *mušin* od *Enekan Buga*, se oba vrací zpět na zem a adept se tímto stává plnoprávným šamanem.¹³¹ S růstem šamanského mistrovství a respektu ostatních členů kmene se šaman postupně obohacoval pěti až šesti paličkami, náhrudníkem a nakonec i kaftanem, zpočátku hladkou čapkou, později železnou korunou ozdobenou rohy. Tento proces trval od 6 do 12 let v závislosti na šamanových schopnostech. Příchod každého nového atributu či jeho detailu se opět nejdříve vyjevil šamanovi ve snu a poté následoval veřejný rituál, při kterém šaman zazpíval o tomto vnuknutí duchy. Na výrobě těchto nových atributů se opět podíleli členové kmene, tímto společně s očištěním atributů se očišťovali i oni. Poté, co šaman postupně získal celý soubor atributů, mohl se

¹²⁹ Siikala, *The Rite Technique of the Siberian Shaman*, str.315

¹³⁰ Mazin, *Tradicionnyje verovanja i obrjady u Evenkov-Oročonov*, str.81-82

¹³¹ Mazin, *Tradicionnyje verovanja i obrjady u Evenkov-Oročonov*, str.84

konat závěrečný obřad jeho učednictví. Toho se účastnil starší šaman jako examinátor, ale obřad už vedl mladý šaman sám. Obřad se skládal ze dvou částí, které mohly trvat různě dlouho, jen s jedním přerušením na odpočinek pro šamany. V průběhu obřadu šamani cestovali do horního i spodního světa. Mladý šaman tímto obřadem prokazoval svoje mistrovství, při cestě do horního světa dosáhnul až jeho nejvzdálenějšího bodu, hvězdy *Čalbon* a ve spodním světě se dostal až do země *buni*. Vše, co viděl v obou světech, přezpíval účastníkům obřadu. Po úspěšném ukončení obřadu se šaman zařadil mezi silné šamany a po smrti starého šamana mohl zaujmout jeho místo.¹³²

Při prokazování šamanových schopností Eliade¹³³ popisuje ve zkratce podobné předvedení schopností budoucího evenckého šamana: „Uchazeč v extázi naprosto přesně popisuje zvířata, která mu posílají duchové, aby si z jejich kůží zhotovil oděv. Dlouho potom, když tato zvířata už byla ulovena oděv ušit, se koná nové shromáždění: na něm je obětován sob mrtvému šamanovi, uchazeč si oblékne svůj oděv a při velkém obřadu předvádí své umění.“

6.2.2. Vnější iniciace u Jakutů a Tuvinců

I u Jakutů je již součástí tohoto procesu získání šamanských atributů, bubnu, paličky a oděvu. Výběr stromu, z kterého bude buben zhotoven, je též veden duchy, ale ty strom ukazují staršímu šamanovi, který učedníka zasvěcuje. Starší šaman pak jde k tomuto stromu a připevní na jeho kmen svůj oděv, pak je třeba obětovat nějaké zvíře, jehož krví se strom pokropí. Šaman pak přitom opatrně pronáší nutná zaklínání, z živého stromu oddělí část potřebnou k výrobě bubnu. Strom by tak měl růst dál, Jakuti věřili, že když tento strom uschne, nebo je poražen, může šaman zemřít. Kovové části bubnu i oděvu dal šaman vyrobit u

¹³² Mazin, Tradiconyje verovanja i obrjady u Evenkov-Oročonov, str.85

¹³³ Eliade, Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str.110

zkušeného kováře.¹³⁴

Když byl buben a ostatní atributy zhotoveny, mohl se konat obřad krmení duchů nového šamana. Opět bylo obětováno zvíře, jehož krví se pomazal buben i ostatní atributy, přitom prosili duchy, aby laskavě pohlédli na zasvěcovaného a uznali ho svým hospodářem. Následovalo „oživení“ bubnu. To bylo spojeno s představou, že buben se v průběhu šamanova konání stával nadpřirozeným zvířetem, na kterém putoval do jiných světů. Obřad oživení bubnu opět provádí starší šaman pomocí bubnování a zpěvu k duchům, nakonec prohlašuje, že přeměňuje buben v mocného koně, který je schopen dojít do kteréhokoli světa, a ochočí ho.¹³⁵

Eliade¹³⁶ cituje Pripuzova, který popisuje iniciační obřad takto: „... po „vyvolení duchy“ zavede starý šaman žáka na kopec, nebo na planinu, předá mu šamanský oděv, odevzdá mu buben a hůl a po pravici mu postaví devět paniců, po levici devět panen. Potom, zatímco si obléká svůj oděv, si stoupne za uchazeče a nechá ho opakovat jisté formule. Především po něm žádá, aby se zřekl Boha a všeho, co má rád, a přiměje ho, aby slíbil, že svůj život zasvětili cele ďáblu, za což mu ďábel splní všechna přání. Potom co mu mistr šaman označí všechna místa, kde démon sídlí, nemoci, které léčí, i to, jak je léčit. Nakonec budoucí šaman usmrtí zvíře určené k oběti; jeho oděv je skropen krví a maso snědí účastníci obřadu.“

Xenofontov¹³⁷ uvádí: „Mistr bere adeptovu duši na extatickou pouť. Nejprve vystoupí na horu. Odtamtud ukazuje mistr svému žákovi rozcestí, odkud stoupají k horským hřebenům další stezky-tam sídlí nemoci, které lidem berou sílu. Potom mistr zavede žáka do některého domu. Tam si obléknou šamanské oděvy a společně čarují. Mistr mu prozradí, jak poznat a léčit nemoci, které napadají rozličné části těla. Pokaždé když jmenuje některou část těla, plivne mu do úst a žák musí jeho plivanec polknout, to aby poznal „cesty pekelných běd“. Nakonec

¹³⁴ Aleksejev, Šamanism tjurkojazyčných narodov Sibiri, str. 117, významu kovářů, kteří mohli být i mocnější než někteří šamani se můžeme dočíst u Eliadeho, Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str.394

¹³⁵ Aleksejev, Šamanism tjurkojazyčných narodov Sibiri, str.118

¹³⁶ Pripuzov, N.V., Svedenija dlja izučeniija šamanstva u jakutov, str. 64 v Eliade, Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str.112-113

¹³⁷ Xenofontov, Sibiřští šamani a jejich ústní tradice, str.160

šaman svého žáka zavede do horního světa, mezi nebeské duchy. Od té chvíle má šaman posvěcené tělo a může provozovat své řemeslo.“

Aleksejev¹³⁸ dodává, že pokud se adept má stát velkým šamanem, tak se při extatické pouti dostane i sám na vrcholek hory *Këmjus Durbuum* (Stříbrná hora) odkud může vidět všechny cesty k sídlům nemocí. Pokud se má stát průměrným šamanem, dostane se jen do poloviny hory, odkud je vidět jen část stezek a místa, kde se nacházejí nadpřirozené bytosti.

O posvěcení šamana u Tuvínů jsem se dočetla jen u Aleksejeva¹³⁹, to zde probíhá podobně jako u Jakutů. Po oživení bubnu zde následuje zhruba desetidenní seznamování se světem *Erlík-chana* (dolní svět - podsvětí). Šaman-učitel ukazoval adeptovi cesty vedoucí k duchům nemocí a učil, jak léčit nemocné. Nepíše se zde však, zda tento obřad byl veřejný, či jen za účasti učitele a žáka.

6.2.3. Vnější iniciace u Burjatů

Iniciační obřad u Burjatů je známý svou délkou a složitostí. Ovšem jak Eliade, tak Dugarov¹⁴⁰ vycházejí z příručky Changelova¹⁴¹, která u nás není dostupná. Cituji zde tedy Eliadeho¹⁴² překlad: „před iniciačním obřadem musí budoucí šaman projít očistným rituálem, jež se dvakrát opakuje. Vede jej “šaman-otec”, který smočí v hrnci s převařenou vodou, do níž byly vhozeny očistné byliny a kapka krve i chlupů ze zabitého kozla, koště z březového listí a dotkne se jím adeptových zad. Přitom prohlásí:”Když tě potřebuje chudák, řekni si o málo a vezmi, co ti dá. Mysli na chudáky, pomáhej jim a pros Boha, aby je chránil proti zlým duchům a jejich silám. Když tě zavolá boháč, nežádej od něho za své služby mnoho. Když tě zavolá zároveň boháč a chudák, jdi nejdřív k chudákovi a potom

¹³⁸ Aleksejev, Šamanism tjurkojazyčných národov Sibiri, str. 120

¹³⁹ Aleksejev, Šamanism tjurkojazyčných národov Sibiri, str. 136-138

¹⁴⁰ Dugarov, Istoričeskije korni belogo šamanstva, str. 34-36

¹⁴¹ Changelov, Šamanstvo u burjat Irkutskoj gubernijii, Ulan-Ude 1960

¹⁴² Eliade, Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str.113-115

k boháčovi “.Adept slibuje, že se těmito pravidly bude řídit a opakuje modlitbu, kterou odříkal mistr. Následuje omývání těla, po něm úlitby tarasunu strážným duchům a přípravný obřad je u konce.

Poté následuje obřad prvního zasvěcení *charaga-chulcha*, přičemž vydaje na něj vynaložené hradí celé společenství. V předvečer obřadu nařezou šaman a jeho pomocníci dostatečné množství statných, rovných bříz. Ty se rozestaví ráno v den slavnosti, nejprve se umístí statná bříza tak, že kořeny má v jurtě v ohništi a její vrcholek prochází kouřovým otvorem. Této bříze se říká „strážce dveří“, protože otevírá šamanovi vstup na nebesa. Ve stanu už zůstane navždy a bude tak označovat šamanův příbytek. Ostatní břízy se umísťují daleko od jurty, kde se bude konat iniciační obřad. Z hlavní břízy umístěné v jurtě, se táhnou ke všem ostatním stromům venku dvě stuhy, červená a modrá; je to symbol „duhy“, cesty, po níž šaman dospěje do říše duchů, na nebesa. Po té se posvězí všechny nástroje a následuje dlouhý obřad, který začíná obětováním tarasunu ochranným božstvům a předkům. “Otec šaman“ se modlí a uchazeč opakujíc jeho slova vyšplhá na břízu v jurtě vyleze až na vrcholek kouřovým otvorem v jurtě a křikem přivolává pomoc bohů. Následuje obětování zvířat, z kterých je pak připravena hostina. Hlavní částí je však obřad výstupu na nebesa. Ten se odehrává u venkovních bříz, nejprve na jednu vyleze “otec šaman”, pak adept a po něm ostatní šamani. Když šplhají upadnou všichni do extáze. Mezitím je připraveno jídlo a začíná hostina. Šaman a jeho “synové” pak odejdou do jurty, ale hosté hodují ještě dlouho. Iniciačních obřadů prý bývalo v dávných dobách několik, i s odstupem několika let. Eliade k tomuto obřadu ještě vykládá význam šplhání na břízy. Ty symbolizují Vesmírný strom nebo Osu světa, která je jakoby ve Středu světa, šaman tedy šplháním podniká extatickou cestu do “Středu”.”

7. Šamanský rituál léčení

Poté, co vyvolenec svými schopnostmi přesvědčil své soukmenovce a byl jimi přijat a potvrzen v nové roli, mohl začít plnit i své úkoly. Již jsem nastínila různé postavení šamana vzhledem ke společenství a nyní se tedy budu zabývat náplní jeho práce pro svůj kmen či klienty. V dávných dobách míval šaman mnohem vyšší postavení ve společnosti a byl osobou váženější. Kromě funkce léčitele, kterou se budu dále zabývat, plnil totiž většinou i roli hlavního obřadníka při kmenových slavnostech a rituálech. Ty byly samozřejmě úzce spjaty s rytmy přírody a měly zajišťovat hlavně štěstí při lovu a dostatek lovné zvěře. Šaman v roli prostředníka mezi lidmi a duchy měl za úkol udržovat přízeň duchů. Na Sibiři se šamanova činnost nazývala „*kamljanje*“, toto sloveso je zřejmě odvozeno¹⁴³ z turecko-tatarského slova *kam*, které např. i v tunguzštině (též patří mezi altajské jazyky) znamená totéž, co šaman.¹⁴⁴

V této kapitole spíše pro dokreslení obrazu šamana přiblížím jeho nejčastější úkol, a tím je léčení. Kouzelné léčení je totiž základní úlohou šamana ve střední a severní Asii.

Jak uvidíme dále, jsou původcem nemocí většinou zlí duchové. Ti buď nemocnému uloupí duši, anebo vstoupí do jeho těla. Z toho vyplývají dva základní způsoby léčby, buď je duši třeba vyhledat, získat a vložit zpět do těla, nebo zlé duchy vyhnat z těla.

Eliade¹⁴⁵ píše: " Pouze šaman může provozovat takovou léčbu, protože jenom on "vidí" duchy a ví, jak je vymítat, jen on pozná, že duše uprchla, a dokáže ji v extázi dostihnout a vrátit do těla. Velmi často léčba vyžaduje jisté oběti a o jejich nezbytnosti či formě vždy rozhoduje šaman. Opětovné nabytí tělesného zdraví bezprostředně závisí na obnovení rovnováhy duchovních sil, protože příčinou

¹⁴³ Pro toto odvození jsem bohužel nenašla žádný doklad, je tedy v postatě jen mou osobní hypotézou

¹⁴⁴ Viz. str. 4

¹⁴⁵ Eliade, Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str.192-193

nemoci často bývá nepozornost nebo opomenutí, jehož se nemocný dopustí vůči mocnostem podsvětí, které jsou rovněž součástí posvátné sféry. Všechno, co se týká duše a toho, co se s ní děje, zde i na onom světě spadá výlučně do oblasti šamanovy působnosti. Díky vlastním zkušenostem přediniciačním a iniciačním rozumí šaman dramatu lidské duše, její nestálosti, jejímu dočasnému charakteru. Navíc zná i síly, které ji ohrožují, a končiny, kam může být zavlčena. Vyžaduje-li šamanova léčba extázi, je tomu tak právě proto, choroba je chápána jako jakási porucha či pomatení duše."

Tak jako ostatní rituály byl obřad léčení spojen s mnoha pravidly i zákazy, zde byly samozřejmě lokální odlišnosti, ale uvedu alespoň několik pravidel, které se opakují.

Většina obřadů se začínala za soumraku a odehrávala se přes noc, což byl zřejmě vhodný čas pro spojení s duchy. Ještě před začátkem rituálu bylo nutné připravit dějiště – většinou jurtu. Na začátku každého rituálu musel šaman očistit sebe a své atributy, často i ostatní účastníky obřadu. Očišťovalo se především pomocí kouře ze směsi bylin. To byla nutná příprava před nadcházejícím představením.

Používám slovo představením, protože mi popisy šamanských rituálů vskutku připomínají až divadelní představení. Rituál má své diváky a hlavní aktér šaman je pomocí zpěvu a hry na buben vytrhuje z každodenní reality. To však není jediným cílem léčebného rituálu. Tím hlavním je léčba nemocné osoby, myslím si však, že právě k tomu je přesvědčivost šamanova konání nezbytná. Ta je podtržena i jeho atributy, bubnem paličkou a kostýmem. Pak následuje šamanova komunikace se svými duchy, což je doprovázeno bubnováním a zpěvem, případně zvuky zvířat, jejichž duchové mu přicházejí na pomoc. S pomocnými a ochrannými duchy se šaman spojuje, aby mu pomohli zjistit příčinu nemoci, dle té pak postupuje. Vyhání zlé duchy z pacienta, nebo pátrá po ztracené duši, tu pak buď silou či lstí musí získat a vrátit ji do těla nemocného. Poté je třeba zajistit, aby se zlí duchové nevrátili. Šaman v průběhu rituálu vtahuje všechny účastníky do děje tím, že jim zpívá o tom, čím právě prochází. Je tedy neustále oním prostředníkem mezi světem lidí a duchů.

K zajištění úspěchu rituálu často slouží různé oběti, záleží na závažnosti onemocnění. Po ukončení rituálu tedy bývá i hostina, kde se části obětovaných zvířat, které nebyly určeny duchům, snědí.

7.1.1. Význam šamanova oděvu a bubnu

Ještě než se pustím do popisu léčebných rituálů u jednotlivých etnik, měla bych alespoň obecně ve zkratce zmínit význam šamanova oděvu a bubnu, neboť alespoň bez jednoho z nich by se šaman při léčení ani při jakémkoliv jiném rituálu nemohl obejít.

Již podle iniciačních obřadů jsme mohli rozpoznat důležitou roli dalších nezbytných pomocníků v šamanově práci, a těmi jsou jeho oděv, buben a další atributy. Ty se samozřejmě lokálně liší, ale jejich význam zůstává stejný. Šamanův oděv představuje hierofanii a jakousi "náboženskou kosmografii" - vyjevuje nejen přítomnost posvátna, ale také kosmické symboly a údaje o cestách, jimiž se ubírají stěhující se duše. Zkoumáme-li tento oděv pozorně, pak nám systém šamanismu odhaluje právě tak zřetelně, jako mýty a šamanské techniky.¹⁴⁶

Pro šamanskou praxi je důležité, že k ní nedochází v obvyklém světském oděvu, ale oděvu vyhrazeném přímo pro tuto praxi. I v případě, že šamanský oděv neexistuje, symbolizují jej čepec, pás, bubínek a jiné kouzelné předměty, patřící k šamanově posvátné výbavě a nahrazující vlastní oděv. Tento oděv či jiné atributy na jedné straně zobrazují téměř úplný symbolický systém, na druhé straně je v důsledku zasvěcení prostoupen četnými duchovními silami, především "duchy".

Pouze tím, že si jej šaman oblékne - nebo, že manipuluje s předměty, které jej zastupují -, šaman překračuje profánní prostor a přibližuje se k navázání styku se světem duchovním. Oděv nesmí klan opustit, v jistém smyslu je totiž důležitý pro celý klan, nejen proto, že byl většinou zhotoven za přispění celého klanu, ale především proto, že je prostoupen "duchy", a tak jej nesmí nosit osoba,

¹⁴⁶ Eliade, Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str.138

kteřá by je nedokázala ovládnout, potom by totiž duchové trápili celé společenství.

Šamanův oděv budí strach a obavy právě tak, jako kterékoliv jiné "místo určené duchům". Když je obnošen, bývá zavěšen na strom v lese, "duchové", kteří v něm přebývají, jej opustí a přilnou k novému oděvu.¹⁴⁷

7.1.2. Léčení u Burjatů

U Burjatů se šamani léčitelé dělí do několika skupin podle prostředků používaných k léčení, ty jsou v přímé souvislosti s určitými typy onemocnění. Pro zajímavost zde uvedu i způsoby léčení, kde nebylo třeba pracovat s duchy, a tak je nemuseli provozovat výhradně šamani, i když u Burjatů je zřejmě často provozovali.

Šamani "kostopravy" (*barjašini*), ti se zabývali léčbou poraněných, pohmožděných kostí, kloubů, měkkých tkání i nervového systému. Tímto typem léčení se mohli zabývat jak řadoví Burjati, tak šamani, i když většinou to zde byli šamani. Toto umění léčby se dědilo a zůstávalo rodinným tajemstvím. Tento typ léčení už se však vyskytuje zřídka.

Další typ je šaman *tarimčin*, burjatské slovo *tarim* znamená zaklínání, zaříkání. V širším slova smyslu je tedy *tarim* způsob léčení pomocí zaklínání. V dávných dobách existovalo až devět typů *tarimů*, ale na přelomu 20. stol. už jen čtyři.

Uhan tarim (léčení vodou), se používalo při vnitřních onemocněních, pakostnici, různých nádorech a vředech. Léčebný rituál spočíval v tom, že v kotli vařili vodu, do níž vhazovali různé druhy rostlin, kůry stromů atd. Šaman současně smácel svazek, k tomuto léčení určených bylin nebo větviček (šípku, vrby, borovice), ve vroucí vodě a pořukával na nemocná místa. Procedura připomínala paření v sauně (*bani*). Toto trvalo, dokud nemocný nepocítil silný žár. Pak se ulávalo víno různým *ježinům* nemoci. Nakonec nemocnému svlékli mokré oblečení a oblékli

¹⁴⁷ Eliade, Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str.139

ho do suchého a pečlivě ho zakryli.

Šuluun tarim, gal tarim (léčení kameny, ohněm). Oba způsoby byly přibližně stejné. Též se uvařila voda v kotli, pak se do ohně dalo devět různě velkých kamenů, železný předmět – radlice, sekera či cokoli jiného. Když se kameny a železný předmět rozžhavily do ruda, posvětili vodu bylinami a kameny do ní vložili. Šaman namácel do vařící vody svazek bylin a bil jím na nemocná místa. Při *gal tarimu* se k tomu přidávala ještě jedna procedura: šaman vyndal z kotle doruda rozžhavený kus železa a kámen ve tvaru čtverce, jednou nohou si stoupl na kámen a druhou se dotkl rozžhaveného železa a pak ji přiložil na nemocné místo. To se opakovalo několikrát. Při tomto druhu léčení někteří šamani předváděli své zázračné schopnosti. Například dotýkání se rozžhaveného železa. *Zoožej tarim* (léčení smetanou), při tomto druhu léčení se vařil kotel se smetanou, dokud se neobjevilo máslo. Vše se posvětilo bylinami. Šaman odebíral vařící smetanu a rukama mazal bolavé místo.

Umění *tarimči* zaklínání bylo náročné a neovládali je všichni šamani. Daleko rozšířenější bylo léčení pomocí obkladů ze zvířecích vnitřností. To se požívalo v případech prochladnutí, nemocí jater a žloutenky. Většinou využívali vnitřnosti ovce, kozy, méně často prasete. Jednotlivé vnitřnosti se ještě teplé kladly na odpovídající orgány nemocného. Nejdůležitější bylo nemocného, co nejrychleji zakrýt, někde se používala i čerstvě stažená kůže zabitého zvířete, aby se co nejlépe využilo teplo z vnitřností. Tak nemocný ležel jednu až dvě hodiny, pak ho omyli a oblékli a v teple musel odpočívat několik dní.¹⁴⁸

Toto byly tradiční způsoby léčby běžných nemocí, které používali hlavně šamani, ale nejen oni. Ani u léčení zaklínáním jsem se však nedočetla, že by šamani cestovali do horního či dolního světa pro spojení s duchy. Výše zmíněné léčebné rituály byly tedy zřejmě součástí předávané tradice a byly osvědčenými prostředky k léčbě zmiňovaných nemocí a nebylo třeba přímo žádat o radu duchy, i když bylo třeba jejich podpory. Pokud u Burjatů člověk trpěl psychickou

¹⁴⁸ Michajlov, Burjatskij šamanism, str.168

poruchou, nazývali to ztrátou duše. Té se zmocnili duchové a těm bylo třeba nabídnout náhradu. Konaný obřad se nazýval *dyolig* (vykoupení, výměna), podle závažnosti onemocnění se konal v několika variantách. Pokud nebyla nemoc úplně nejzávažnější, šaman vyrobil z moučného těsta figurku či strašáka, které se předkládali duchům výměnou za člověka, jehož duše byla u nich v zajetí. Tímto jednáním jako by byla vykoupena. Samozřejmě to provázelo darování různých obětí, aby duchy obměkčili. Pokud šlo o závažnější případ, musel šaman duchům obětovat místo duše nemocného nějaké zvíře (berana, koně, býka). Jestliže však nic z toho nepomohlo, šlo tedy o těžkou nemoc bylo poslední možností, obětovat člověka. Na tom se šaman musel tajně dohodnout s rodinou nemocného. Lidskou oběť si samozřejmě mohli dovolit jen ti nejbohatší, kteří mohli takto vyměnit život

Jiným případem psychického onemocnění, způsobeného ztrátou duše, bylo onemocnění z leknutí. Vyskytovalo se často u dětí. Projevovalo se náhlou pobledlostí, zádumčivostí a lhostejností ke všemu. K vyléčení se konal tzv. obřad *churylcha*, kdy se šaman, za doprovodu blízkých postižené osoby, vydal na místo, kde se nemocný lekl a kde mu tedy utekla duše. Hlavním cílem bylo ztracenou duši přivolat, nalákat a přemluvit k návratu na své místo. K tomu šaman využíval hlavně zpěv, ale duše byla lákána i různými dobrotami. Jakmile nemocný zareagoval, třeba i pláčem, věřilo se, že se již brzy uzdraví.¹⁴⁹

7.1.3. Léčení u Tuvinů

Tuvini věřili, že člověk má více duší. Každá lidská duše může opustit tělo. Pokud se duše nevrátila sama zpět do těla, bylo úkolem šamana vrátit ji zpět do těla člověka. Na místo ní, pak stejně jako u Burjatů, musel duchům obětovat něco jiného. Pokud však někoho opustila jeho hlavní duše, byli Tuvini přesvědčení, že brzo zemře. Šaman v tomto případě musel za touto duší do světa *aza* (sídlo

¹⁴⁹ Michajlov, Burjatskij šamanism, str.168

démona *Azy*) a po vítězném souboji se zlými duchy mohl duši vrátit.¹⁵⁰

Jindy se musí vypravit k *Erlík-čanovi* (pánu dolního světa), žádá o vysvětlení příčin nemoci a prosí ho, aby propustil *sünezin* (duši) nemocného člověka. Ten za ni většinou žádá jinou duši. Šaman tedy po svém návratu se zachráněnou duší oznámí ostatním někoho z lidí. V jiném případě *Erlík* konzultoval odpověď s *Kurbustu-Čhanem* (pánem horního světa) a šaman se musel pro odpověď, zda se člověk uzdraví, vypravit na nebe (*deer*).¹⁵¹

Šamana si nemocný vybíral vždy sám. Před začátkem samotného léčebného rituálu musel šaman pomocí dýmu ze směsi bylin, mouky a kapky másla očistit svůj buben i oděv. Okuřování ho nejen očišťovalo, ale mělo mu dodat i dost síly v nadcházejícím boji se zlými duchy. Po ukončení těchto příprav začal bubnovat a kroužit kolem vykuřovadla po směru slunce, nejdříve třikrát pravou, potom levou nohou. Do zvuku bubnu ještě přidával křik kukačky a vrány, čímž jakoby signalizoval počátek „*kamljanja*“, poté se obracel k *erenüm* (duchům).

Po ukončení „rozhovoru s duchy“ rozkázal šaman udělat „obraz nemoci“, která mučí jeho pacienta. Vystříhal nůžkami z papíru figurky, zosobňující zlé duchy. K těmto figurkám připevňovali ústřížky z různých materiálů. Hotový *čuulu* šaman připevnil na speciální podložku a *aarygnyn čuuluzun* – „obraz nemoci“ byl hotov. Poté kdokoliv ze zúčastněných, na koho šaman ukázal, musel vyrobit *ogaalgu*. To byl čtvereček plsti, na který se položila špetka čaje a kousíček syrového masa – pokrm pro duchy. Po skončení šamanovy práce vynesli vykuřovadlo, *ogaalgu* a „obraz nemoci“ z jurty. Šaman vybral dva lidi, jeden vynesl vykuřovadlo, ještě než opustil jurtu, udělal kouřem tři kruhy po směru slunce kolem nemocného. Druhý člověk vzal „obraz nemoci“ a společně šli, kam jim ukázal šaman. Mysleli si, že duchové rádi opustí jurtu, omámeni příjemnou vůní a chutnými kousíčky masa. Před vynesením předmětů z jurty se ještě nemocný musel omýt „svatou“ vodou *arižaa*¹⁵², a to tak, aby kapky padaly na *ogaalgu* i „obraz nemoci“.

¹⁵⁰ Kenin-lopsan, Obrjadovaja praktika i folklor tuvinskogo šamanstva, str. 27

¹⁵¹ D'jakonova, Cam u Tuvincev, str.163

¹⁵² mléko se speciálními bylinami

lčení trval, dokud se nevrátili ti dva, co odnesli vykuřovadlo a *ogaalgu*. Šaman zakončil obřad tím, že se s bubnem obrátil tam, odkud přišli, aby se nositelé nemoci nevrátili po jejich stopách.¹⁵³

V průběhu šamanovy práce „*kamljanja*“ šaman nevyužíval jen hru na buben. Kenin-Lopsan¹⁵⁴ totiž píše, že buben mohli mít jen skutečně silní šamani. Šamani pro léčení používali hlavně zpěv, ten byl u silných šamanů doprovázen bubnováním. Na začátku obřadu se šaman zpěvem představoval. Pak šaman musel zjistit příčinu nemoci. K tomu se spojil se svými pomocnými duchy, za těmi cestoval do různých světů. O této cestě hledání příčiny nemoci pak zpíval všem účastníkům obřadu. Dále šaman používal zpěv i k samotnému léčení, když zpíval píseň, která měla na pacienta léčebný účinek.¹⁵⁵

7.1.4. Léčení u Jakutů

Obřad léčení se koná většinou po západu slunce, v jurtě, kam jsou pozvaní i sousedé. Někdy pán domu udělá dvě smyčky z pevných řemenů – šaman si je upevní k ramenům a ostatní osoby třímají jejich konce, aby ho udrželi, kdyby se ho duchové pokusili unést. Šaman se upřeně dívá do ohně v ohništi, zívá, křečovitě škytá, chvílemi se ho zmocňuje nervový třes. Oblékne si svůj šamanský oděv a začne kouřit. Zlehounka bubnuje. Uprostřed jurty se rozprostře kůže bílé klisny. Šaman se napije chladné vody a pokleká obracejíc se postupně do všech čtyř světových stran, přičemž plivá nalevo i napravo vodu. Šamanův pomocník hodí do ohně několik koňských chlupů a oheň potom úplně zakryje popelem, takže zavládne tma. Šaman usedne na kůži klisny, obrácen k jihu sní. Do tmy se ozývá jen křik čejky spolu se skřeky sokola, kterého přehluší hvízdání sluky. To křičí šaman, jak mění hlas.

Náhle přestane a začne bubnovat. Šeptem zpívá. Zpěv i bubnování postupně, sílí

¹⁵³ Kenin-Lopsan, *Obrjadovaja praktika i folklor tuvinskogo šamanstva*, str. 23-24

¹⁵⁴ Kenin-Lopsan, *Obrjadovaja praktika i folklor tuvinskogo šamanstva*, str. 51

¹⁵⁵ Kenin-Lopsan, *Obrjadovaja praktika i folklor tuvinskogo šamanstva*, str. 91

až šaman řve. Na vrcholu opět ustane a zpívá svůj hymnus. Poté žádá o pomoc *āmagāta* a své rodinné duchy. Ti neposlechnou hned – šaman je snažně prosí, ale oni váhají. Někdy přijdou tak náhle, že šaman až upadne naznak.

Když přijde *āmägät*, šaman začne skákat, dělá rychlé Prudké pohyby. Nakonec se usadí uprostřed jurty, znovu je zapálen oheň a šaman začne opět bubnovat a tančit. Vyskakuje do vzduchu, někdy až do výše čtyř stop. Celý u vytržení křičí. Následuje další přestávka –v té zaspívá hlubokým, tichým hlasem slavnostní hymnus. Následuje klidnější tanec, který doprovází zpěvem poněkud ironickým, nebo naopak proklínáním. Vše záleží na tvorech, jejichž hlasy napodobuje. Nakonec přistoupí k nemocnému a vyzve příčinu nemoci, aby se klidila, nebo nemoc vezme, odnese ji do středu stanu, a aniž přestane klít, zažene ji, vyplivne ji ústy, pobízí ji kopanci, zahání ji rukou a přitom fouká. Na závěr obřadu musí doprovodit do nebe duši obětovaného zvířete.¹⁵⁶

7.1.5. Léčení u Evenků

I zde byly šamanské rituály nejčastěji svázány s léčením. Tak jako výše zmíněná etnika i Evenkové věřili, že nemoc přicházela, pokud tělo člověka opustila duše, nebo když se do jeho těla nastěhovali vražední duchové, kteří postupně pojídali duši nemocného. Šamanské rituály se lišily v závislosti na typu a původu onemocnění.

Příčinu onemocnění sdělovali duchové šamanovi pouze ve snu. Proto šaman byl u nemocného, dokud se mu nezdál sen o původu pacientovy nemoci.¹⁵⁷

Zde tedy uvedu několik příkladů.

Za prvé duši nemocného mohla chytit duše *mugdy* zemřelého předka. K tomu docházelo tehdy, když šaman nedoprovázel dlouho tuto duši do světa *buni*, nebo když pohřební rituál nebyl úplně dodržen. Následkem toho se duše *mugdy* začala mstít pozůstalým. V tomto případě tedy bylo třeba provést obřad odvedení duše

¹⁵⁶ Eliade, Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str. 200-202

mugdy do světa *buni* a usazení duše *chejan* nemocného na své místo.

Tak jako u jiných rituálů bylo třeba náležitě připravit jurtu. Tento úkol u Evenků plnili k tomu určení pomocníci pod vedením šamana. Jurta byla i u ostatních rituálů zdobena ochrannými idoly zevnitř i zvenku. Důležitou částí výzdoby pro tento obřad byl malý vor, na kterém byla umístěna schránka pro duši *mugdy* – *mugdygra*¹⁵⁸, který ležel blízko středu jurty. Obřad začínal západem slunce. Na začátku šaman se svými duchy pomocníky hledá duši *mugdy*. Když ji nachází, omlouvá se jménem pozůstalých i za sebe, říká jí, že už je potrestala a ať jim odpustí. Za to že se jí odvděčí. Pokud *mugdy* nechce vydat duši nemocného, tak jí šaman hrozí, že ji nevyprovodí do země *buni* a ona zůstane ve věčném otroctví u démona *Chargího*. Pokud ani toto nezabere, tak se šaman vrací zpět a rituálním způsobem, úderem zaostřeného klacku do zátylku nebo do srdce, porazí domácího losa černé barvy. Jeho krví postříká všechny šamanské atributy, maso snědí účastníci obřadu a kůži s hlavou, vnitřnostmi a spodní částí nohou položí za jurtu, hlavou směrem k západu slunce. Takto bylo obětováno šamanským duchům pomocníkům a duši *mugdy*.

Následující den znovu začali obřad a duše *mugdy* se konečně vzdala a vrátila duši *chejan*. Šaman duši nemocného „spolkl“ a vyprovodil duši *mugdy* do světa *buni*. Šaman zpíval, stál na voru se schránkou duše *mugdy* a odstrkáváním tyčí napodoboval plavbu na voru, tak přepravil duši *mugdy* přes řeku *Tuňeto* do světa *buni*. Poté vzal schránku *mugdygra* z voru a odnesl ji do houští, kde ji položil ve směru západu slunce. Po návratu do jurty šel šaman k nemocnému, odkryl mu ret a plivnutím mu vrátil duši zpět na místo.

Jiným případem bylo uloupení duše duchy pomocníky nepřátelského šamana. V tomto případě byl obřad pátrání po duši nemocného provázen krvavou obětí. Výzdoba jurty se lišila od výše zmíněné jen tím, že zde nebyl vor a schránka *mugdygry* byla zavěšena. Zvenku jurty byly vystaveny opět ochranné idoly a

¹⁵⁷ Mazin, Tradicionnyje verovanja i obrjady u Evenkov-Oročonov, str.88

¹⁵⁸ Schránka měla podobu jakéhosi strašáka, viz.: Mazin, Tradycnyje verovanja I obrjady u Evenkov-Oročonov, str. 30

k tomu kůže s hlavou, vnitřnostmi a spodní částí nohou obětovaného losa černé barvy. Tentokrát šaman svolával ducha ochránce a duchy pomocníky, nacházející se ve spodním světě. Do schránky *mugdygra* vložil duši *mugdy* ducha ochránce. Když shromáždil nezbytné duchy pomocníky, zpěvem popisoval, co se děje, a společně s duchy letěl hledat duši *chejan* pacienta. Když ji našel, lstí nebo i hrubou silou ji sebral duchům nepřátelského šamana a spolkl ji. Pokud se ji šamanovi nepodařilo získat, bylo třeba provést další oběť.

Když šaman duši nemocného získal, usadil ji plivnutím sliny zpět na své místo. Poté vzal nemocného za ruku a prošel s ním pod *čičinkanem*¹⁵⁹, aby nepřátelští duchové nemohli znovu vejít do pacienta a vzít mu duši. Pak idolu *čičinkan* svázali nohy a společně se schránkou *mugdygry* ho odnesli do houští a schovali je hlavou směrem k západu slunce.

Pokud onemocnělo více lidí najednou, bylo třeba obětovat více losů černé kůže, jinak byly přípravy v podstatě stejné jako u výše zmíněného obřadu. Šaman pomocí zaklínání prosil zlé duchy, aby opustili nemocné a přestěhovali se do schránky *mugdygra*. Přitom házel kousičky tuku do ohně a pomazal schránku *mugdygra* krví. Sliboval zlým duchům, že se jim v schránce bude dobře žít, že je bude krmit i napájet. Nakonec zlí duchové souhlasí a stěhují se do *mugdygra*. Nato nemocní, jeden za druhým plivají, třikrát na ústa *mugdygra*, poté všichni, v čele s šamanem nesoucím *mugdygra*, třikrát projdou pod *čičinkanem*. Obřad končí spálením *mugdygra* i *čičinkana*.¹⁶⁰

Stejně jako u ostatních etnik existuje i mnoho dalších způsobů léčení, rozsah mé práci mi ale nedovoluje popsat všechny. Chtěla jsem jen alespoň na několika z nich ukázat způsob šamanovy nejčastější práce.

¹⁵⁹ Jeden z ochranných idolů, umístěvaných při léčebných rituálech zvenku jurty viz.: Mazin, str.30

¹⁶⁰ Mazin, Tradicionnyje verovanja i obrjady u Evenkov-Oročonov, str.90

8. Závěr

V této práci jsem se pokusila ukázat hlavní aspekty šamanismu, a to na příkladech čtyř sibiřských etnik. Ačkoliv je šamanismus stále populárnějším tématem, tak jsem kromě neustále citované Eliadeho práce měla trochu problém sehnat jiné materiály v českém překladu, a co se týká literatury o národech Sibíře bylo mé pátrání snad ještě náročnější. Nakonec jsem dala přednost cizojazyčným pramenům.

Již v polovině práce jsem zjistila, že jsem si vybrala pro magisterskou práci téma příliš obsáhlé, tak jsem se spíše zaměřila na problematiku vyvolení a iniciace. Ta mi přišla vhodným důkazem výlučnosti šamanského poslání. Inspirována díly mnoha výše zmíněných autorů jsem celý iniciační proces rozdělila do dvou fází, i když toto dělení nemůže být jasně vymezeno, s ohledem na lokální odlišnosti.

Ačkoliv jsem na počátku očekávala, že mezi zvolenými etniky najdu více odlišností, alespoň vzhledem ke geografické poloze a tomu, že Burjaté a Tuvini jsou spíše usedlejší chovatelé dobytka, ovlivnění mongolským lamaismem a Jakuti spíše kočovní pasteveci koní a Evenkové losů (ti mi přijdou i nejbliže původní lovecké společnosti, z které šamanismus vycházel), tak jsem zjistila, že pokud se jedná o vyvolení, iniciaci, ale i léčení, v základním principu jsou rozdíly minimální a spíše formální. I když musím samozřejmě přiznat, že toto srovnání je jen hodně povrchní, neboť jsem měla omezený zdroj pramenů a k hlubšímu srovnání by bylo rozhodně třeba přímé setkání s vybranými etniky.

Cílem mé práce však nebylo srovnání těchto náboženských fenoménů u daných etnik, chtěla jsem spíše pomocí příkladů několika etnik, vytvořit jasnější obraz o vyvolení a iniciaci v sibiřském šamanismu a ukázat i jinou, možná skutečně temnější stránku šamanismu. Doufám, že se mi to snad alespoň v základním principu podařilo.

Vzhledem k pozitivním ohlasům na volbu tématu v mém blízkém okolí a zjištění

nedostupnosti literatury v češtině, věřím, že má práce bude mít smysl i pro ty, kteří by se pro neznalost ruštiny (a těch je v mé generaci již většina), stěželi mohli o dané problematice dočíst víc, než píše Eliade či Xenofontov.

9. SUMMARY

VYVOLENÍ, INICIACE A LÉČENÍ V SIBIŘSKÉM ŠAMANISMU

The Election, the Initiation process and the Healing Ritual in
Siberian Shamanism

Autor: Kateřina Suchá

The main task of this work was description of complicated process, how a person becomes the shaman. The choice of the siberian ethnics was'nt casual, I chose the Siberia, because it's realy traditional area of the shamanism. Also the word shaman came from there, exactly it's tunguz term, which came to our languages through russian.¹⁶¹

In first part of this assignment I defined the person shaman. Each shaman has to have an ecstatic skill, knowledge of the supranormal world and the ability to communicate at with any of its representatives and the banding together of a trusting group of supporters and the gaining of the recognition of this group. This last factor distinguishes the shaman from individual ecstasies and seers.¹⁶²

After defining the person shaman I introduce four Siberian ethnics, Buryats, Yakuts, Evenks and Tuvans. The territory of Buryats and Tuvans extends in the southern part of the Siberia and they are neighbours of Mongolians. Buryats and Tuvans are rather cattle breeders. Yakuts live in the west of the Siberia with their herds of horses and Evenks in the middle east with their herds of elks.

Reading the sources I found out that later on shamanism became hereditary.

Anyway I focused the original call by spirits, which used to often in archaic times

¹⁶¹ Eliade, Šamanismus a nejstarší techniky extáze, str.25

¹⁶² Siikala, The Rite Technique of the Siberian Shaman, str.311

of shamanism. Although sometimes a strange event, sudden danger or some other crisis could lead to shamanship, the most common way was the appearance of spirits during long periods of illness and sleep.

After the call of spirits, some persons tried to avoid, because the shaman is difficult and dangerous deal, chased by spirits adept had to come through complicated period of initiation. I divided this process into two stages, first inner ecstatic initiation, the experience during which the candidate feels that the spirits turn him into a shaman. The visions of ecstatic initiation repeats the themes of death and rebirth, the spirits tearing at and dissecting the candidate former ego and then reconstructing and investing him with supranatural powers. He receive a promise that the spirits will help him in his future task.

Following stage I called external, because after gaining the power from spirits candidate has to receive the traditional knowledge about the ways and places of evil spirits and illnesses. The main point of this stage is the proving of adepts competence for the task and gain the approval of his future band of supporters. There are various test shamanizings, public rite performances in this stage, which vary in number and nature greatly. Part of this stage is also usually connected with gaining of the drum and the special clothes.

When the shaman gains his status, he can start his job. In the end of my assignment I demonstrate only one of shaman's tasks, his role of healer. Most of the Siberians believed, that the illness become when person lost its soul or is attacked by evil spirits. Shaman had to search for the lost soul and return it, with help of his spirit-helpers.

There were great variety of these rituals and it wasn't the point of my work. I want to show what is hidden behind the term shaman and the difficult way to gain this status.

Seznam Použité literatury:

- Aleksejev, N.A.: Šamanism turkojazyčných narodov Sibiri
Novosibirsk, Nauka 1984
- Brzáková, P., Modřínová duše, Praha, Eminent 2004
- Diószegi, V. and Hoppál, M.: Shamanism in Siberia,
Budapest, Akadémiai Kiadó 1978
- D'jakonova, V.P.: Cam u tuvincev, Leningrad, Nauka 1971
- Dugarov, D.C.: Istoričeskije korni belogo šamanstva, na materiále
obrjadovogo folklora burjat, Moskva, Nauka 1991
- Eliade, M.: Dějiny náboženského myšlení I.,
OIKOMENEH, Praha 1995
- Eliade, M., I. P.Culianu: Slovník náboženství, Český spisovatel Praha 1993
- Eliade, M.: Šamanismus a nejstarší techniky extáze, Praha Argo 1997
- French, A. and Wood, A.: The Development of Siberia: People and
resources
Basingstoke, Macmillan Press 1989
- Gurvič, I.S.: Kultura severnych Jakutov-Olenevodov
Moskva, Nauka 1977
- Grim, J.A.: The Shaman: Patterns of Siberian and Ojibway Healing
Norman, University of Oklahoma Press 1983
- Hozuk, I. C., Obrjad i folklor v sibirskom šamanisme
- Hultkranz, Ä., „ A Definition of Shamanism“ in Temenos 9 (Studies in
comparative religion), Helsinki 1973
- Humphrey, C.: Shamanism , history and the state
Ann Arbor, University of Michigan Press
1994
- Kalweit, H.: Svět šamanů a vnitřní vesmír, Praha, Eminent 2005

Katanov, N.F.: Obrazcy narodnoj literatury tjurkskich plemen, S. Peterburk 1907

Kenin-Lopsan, M.B.: Obrjadovaja praktika i folklor tuvinskoho šamanstva, Nauka, Novosibirsk 1987

Mazin, A.I.: Tradicionnyje verovanja i obrjady Evenkov-Oročonov, Nauka Nauka, Novosibirsk 1971

Michajlov, T.M.: Burjatskij šamanism, istorija, struktura i socialnyje funkcii

Nauka, Novosibirsk 1987

Potapov, L. P.: Očerni narodnovo byta tuvincev, Nauka, Moskva 1969

Siikala, Anna-Leena : The Rite Technique of the Siberian Shaman, Helsinky, Suomalainen Tiedeakka 1978

Vitebsky, P.: Svět šamanů, Knižní klub, Praha 1996

Xenofontov, G.: Sibiřští šamani a jejich ústní tradice, Praha, Argo 2003

Encyklopedie:

Všeobecná Encyklopedie sv.1, sv. 2, sv. 3, sv. 8 Diderot, Praha 1999

Elektronické dokumenty:

Internetová adresa: <http://www.ethnologue.com/show-language.asp>
code=TON

